

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม–ธันวาคม 2559)

**ประชาธิปไตยและปัญหาเรื่องความดีทางการเมืองในสภาวะสมัยใหม่:
ข้อพิจารณาเชิงวิเคราะห์ผ่านมุมมองของ
ฟูกูยามา คอลลินิคอส และกิดเดินส์**

Democracy and the Political Good Problem in Modernity:
An Analytical Consideration via the Perspectives of
Fukuyama, Callinicos and Giddens

เชษฐา พวงหัตถ์*
(Chetta Puanghut)

* อติคณาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขต
พระราชวังสนามจันทร์ ปัจจุบันเป็นนักวิชาการอิสระ

Puanghut, C. (2016). 12 (2): 113-143

Copyright © 2016 by Journal of Social Sciences, Naresuan University:
JSSNU
All rights reserved

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ผู้เขียนมีเป้าหมายที่จะสำรวจและประเมินวิวาทะเกี่ยวกับความหมายของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปตะวันออกในช่วงปี ค.ศ. 1989-1991 โดยเฉพาะในสหภาพโซเวียต โดยตั้งคำถามชุดหนึ่งเพื่อหาคำตอบว่าอุดมการณ์แบบตะวันตกได้รับชัยชนะจริงแล้วหรือไม่ เสรีนิยมประชาธิปไตยก้าวขึ้นมามีความชอบธรรมแทนการปกครองรูปแบบอื่นๆทั้งหมดในที่สุดจริงๆหรือไม่ และความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ได้มาถึงยุติลงแล้วจริงหรือไม่ ผู้เขียนเชื่อว่าวิวาทะเกี่ยวกับปี ค.ศ. 1989 เป็นอะไรที่มากไปกว่าวิวาทะเกี่ยวกับเหตุการณ์ของปีนั้นและเหตุการณ์อื่นๆที่เกิดขึ้นตามมา เพราะวิวาทะดังกล่าวนั้นยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาวะสมัยใหม่ (modernity) ผู้เขียนนำเอาชุดของปัญหาเชิงวิเคราะห์ที่เกิดขึ้นจากข้อถกเถียงดังกล่าวมาพิจารณาและพยายามชี้ให้เห็นถึงการสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับความคิดทางการเมืองซึ่งยังคงเป็นประเด็นที่ขัดแย้งกันอยู่ในขณะนี้ โดยเฉพาะการมองผ่านความคิดของฟูกยามา คอลลินีคอส และกิคเคนส์ ผู้เขียนสรุปในส่วนท้ายของบทความนี้ว่าข้อถกเถียงเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองได้กลายเป็นวิวาทะเกี่ยวกับธรรมชาติและ ความหมายของประชาธิปไตยซึ่งดูเหมือนว่าจะถูกทำให้มีพลังมากขึ้นหลังเหตุการณ์ปี ค.ศ. 1989 เป็นต้นมา

คำสำคัญ

ประชาธิปไตย สภาวะสมัยใหม่ เสรีนิยม มาร์กซิสม์ ความคิดทางการเมือง

Abstract

The author, in this article, aims to explore and assess the debate about the significance of the transformations taking place across Eastern Europe during 1989-1991, especially in the Soviet Union, by raising a series of questions which needs clarification, including whether the Western ideology has finally triumphed, whether liberal democracy has really conquered rival ideologies and whether ideological conflict has actually come to an end. He believes that the 1989 debate is not merely a debate about events of that year and other events that followed but the debate on modernity. He takes into account, in this article, a series of analytical problems arising from such a debate and tries to point out that the conceptualisation of the political good remains, until now, controversial especially via the perspectives of Fukuyama, Callinicos and Giddens. He concludes, in the final part of this article, that the debate on the political good has become one of the debates concerning the nature and the significance of democracy which seems more and more vivid since the 1989 event.

Keywords

Democracy, Modernity, Liberalism. Marxism, the Political Good

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่า ปี 1989-1991 เป็นช่วงเวลาของจุดเปลี่ยนครั้งยิ่งใหญ่ในยุคใหม่ การปฏิวัติในยุโรปตะวันออกในปี 1989 เป็นการปิดฉากการเข้ามาแบ่งครองยุโรปของบรรดามหาอำนาจ ผลที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ ข้อเท็จจริงที่เคยเป็นเรื่องเศรษฐกิจได้กลายเป็นเรื่องการเมืองไปแล้ว นั่นก็คือการปรากฏตัวขึ้นมาใหม่ของเยอรมัน ในฐานะมหาอำนาจ ความล้มเหลวของรัฐประหาร ในสหภาพโซเวียตเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 ซึ่งได้ทำให้การล่มสลายมีเพียงของพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียตเท่านั้น ทว่าของตัวสหภาพโซเวียตเองด้วยนั้น กลายเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผลกระทบของมันครอบคลุมตั้งแต่ มิติภูมิ-การเมือง (geo-political) (ซึ่งหมายถึงการสลายตัวของจักรวรรดิที่ประกอบด้วยหลายชาติของยุโรปแห่งสุดท้าย) ไปจนถึงมิติอุดมการณ์ (ideological) (ซึ่งหมายถึงการคับมิดลูนิตของสังคมนิยม) พันธกิจสำคัญที่สุดของทฤษฎีสังคมก็คือ การทำความเข้าใจเหตุการณ์เหล่านี้ไปพร้อมๆกับการนำเสนอแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับอนาคต

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลง ยุโรปฝั่งพินาศและได้ถูกย่อยแบ่งครอง การปรากฏตัวของลัทธินาซี (Nazism) และลัทธินาฟาสซิสต์ (Fascism) ได้สลายความลำพองใจที่ว่ายุโรปเป็นแหล่งความก้าวหน้าของโลก การทำลายแบบจงล้างจอบผลวญ (holocaust) กลับกลายเป็นการปฏิเสธข้ออ้างของยุโรปในการเป็นตัวแทนของอารยธรรมขั้นสุดยุคที่เกิดจากพลังของยุคแห่งแสงสว่าง (the Enlightenment) แม้แต่นักปรัชญาบางคนก็ได้เริ่มมองยุคแห่งแสงสว่างนี้ว่าเป็นจุดกำเนิดของการครอบงำ (domination) และเบ็ดเสร็จนิยม (totalitarianism) ในตะวันตก (Horkheimer and Adorno, 1972) ยิ่งกว่านั้น ตัวสงครามเองก็ได้ทำลายชีวิตคนนับล้านคน ทำให้โครงสร้างพื้นฐานของยุโรปพินาศย่อยยับและทำให้โลกถูกแบ่งขั้วระหว่างทุนนิยมประชาธิปไตยตะวันตกและคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก

อย่างไรก็ดี เพียงแค่ไม่ถึงครึ่งศตวรรษ บางคนถึงกับประกาศโพล่งออกมา (โดยหยิบยืมวลีอันโด่งดังที่สุดของเฮเกล) ว่าเป็น "อวสานของประวัติศาสตร์" (the end of history) - ซึ่งคงจงใจให้หมายถึงชัยชนะของ "ตะวันตก" ที่มีต่อทางเลือกทางการเมืองและเศรษฐกิจอื่นๆที่มีอยู่ทั้งหมด การปฏิวัติที่เกิดขึ้นทั่วไปในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกเมื่อปลายปี ค.ศ. 1989 และต้นปี ค.ศ. 1990 เป็นตัวตอกย้ำบรรยากาศแห่งการเฉลิมฉลอง "เสรีนิยมประชาธิปไตย" (liberal democracy) ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นตัวแทนของ "ความก้าวหน้า" (progress) และ "ทุนนิยม" (capitalism) ได้รับการเชิดชูว่าเป็นระบบเศรษฐกิจเพียงระบบเดียวเท่านั้นที่มีประสิทธิภาพ กล่าวกันว่า ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์กำลังถูกแทนที่โดยเหตุผลของประชาธิปไตยสากล (universal democratic reason) และวิถีคิดที่เน้นตลาด (market-oriented thinking) (Fukuyama, 1989)

อันที่จริง ชื่อรองของบทความชิ้นนี้จะน่าจะเป็น "บริบทตั้งแต่ปี 1989" ทั้งนี้เพราะผู้เขียนมีเป้าหมายที่จะสำรวจและประเมินการวิวาทะเกี่ยวกับความหมายของการเปลี่ยนแปลงและการแปลงรูปแปลงร่างที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปในช่วงปี ค.ศ. 1989-1990 และที่เกิดขึ้นอย่างเร่งร้าวจากพัฒนาการในสหภาพโซเวียตเมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1991 (ซึ่งหมายถึงขบวนการประชาชนที่ต่อต้านความพยายามรัฐประหารเมื่อวันที่ 18-21 ในเดือนเดียวกันนั้น) ตะวันตกได้รับชัยชนะจริงแล้วหรือ? เสรีนิยมประชาธิปไตยก้าวขึ้นมาด้วยความชอบธรรมแทนการปกครองรูปแบบอื่นๆทั้งหมดในที่สุดจริงหรือ? ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ถึงกาลอวสานแล้วหรือ?

อย่างไรก็ดี คงเป็นเรื่องที่เห็นได้ชัดอยู่แล้วว่า วิวาทะเกี่ยวกับปี ค.ศ. 1989 เป็นอะไรที่มากไปกว่าวิวาทะเกี่ยวกับเหตุการณ์ของปีนั้นและเหตุการณ์อื่นๆที่เกิดขึ้นตามมา เพราะวิวาทะดังกล่าวมันยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับลักษณะและรูปแบบของ "สภาวะสมัยใหม่" (modernity) อีกด้วย ซึ่งในที่นี้ก็คือ "กระบวนการ" และ "โครงสร้างของโลกในปัจจุบัน" นั่นเอง บทความนี้

จะชี้ให้เห็นถึงประเด็นหลักๆบางประการ รวมทั้งปัญหาและข้อถกเถียงเกี่ยวกับอดีต ปัจจุบัน และความเป็นไปได้ในอนาคตของสภาวะสมัยใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ "บริบทตั้งแต่ปี ค.ศ. 1989" นั้น เป็นตัวกระตุ้นนำไปสู่ปัญหาพื้นฐานอันหลากหลายเกี่ยวกับโลกที่กำลังคลี่คลายอยู่ต่อหน้าต่อตาพวกเรา โลกยุคใหม่ได้ถูกกำหนดรูปร่างขึ้นมาและถูกกำหนดรูปร่างซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยหลักการทางการเมืองและเศรษฐกิจเสรีนิยมมิใช่หรือ? ปี ค.ศ. 1989 มีความสำคัญเพราะแสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาสำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนาและในการย่นย่อกำลังของชุมชนการเมืองเสรีและเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีในระยะียบโลกขณะนั้นหรือ? หรือว่าปี ค.ศ. 1989 มีความสำคัญเพราะเป็นช่วงเวลาที่คุณนิยมได้รับชัยชนะเด็ดขาดเหนือสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ และในที่สุดก็สามารถเข้ายึดกุมสภาวะสมัยใหม่เพื่อตัวของมันเองอย่างเต็มที่แต่ฝ่ายเดียวใช่หรือไม่? สังคมนิยมถึงคราววอดวายภายใต้สภาวะล่มสลายของมาร์กซิสม์กระนั้นหรือ? หรือว่าสังคมนิยมจะอุบัติมาเกิดใหม่อีกครั้งเมื่อทุนนิยมสามารถสถาปนาตนเองครอบงำในระดับโลกได้ในที่สุดใช่หรือไม่? พุคอย่างรวบรัดได้หรือไม่ว่า ปีค.ศ. 1989 ได้แสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาที่สำคัญสมัยใหม่ได้ถูกกำหนดรูปร่างหน้าตาขึ้นมาอย่างชัดเจนโดยชุดของพลังและความสัมพันธ์อันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะใช่หรือไม่? หรือว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงบางสิ่งบางอย่างที่ซับซ้อนและไม่แน่นอนมากยิ่งขึ้นอีก?

วิวาทะเกี่ยวกับปี ค.ศ. 1989 รวมทั้งรูปแบบและลักษณะของสภาวะสมัยใหม่ ล้วนเป็นวิวาทะที่เกี่ยวพันกับโลกตามที่มันเป็นอยู่ (ในขณะนี้) และตามที่มันอาจจะเป็น (ในอนาคต) ดังนั้นบทความชิ้นนี้จะพิจารณาชุดของปัญหาเชิงวิเคราะห์ (analytical) และเชิงปทัสฐาน (normative) ที่เกิดขึ้นจากข้อถกเถียง อีกทั้งจะพยายามชี้ให้เห็นในส่วนสุดท้ายถึงการพยายามสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับ "ความดีทางการเมือง" (the political good) ซึ่งหมายถึงรูปแบบที่มีคุณธรรมและพึงประสงค์ของสมาคมมนุษย์ชาติหนึ่งที่ยังคงขัดแย้งกันอยู่ในขณะนี้ โดยเฉพาะเสียงสะท้อนเชิงทฤษฎีที่มาจากวิวาทะระหว่างเสรีนิยม (liberalism) มาร์กซิสม์ (Marxism) และแนวพินิจสภาวะสมัยใหม่ "หลากหลายมิติ" (a "multidimensional" approach to modernity) กระแสความคิดเหล่านี้ต่างก็สร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับความดีทางการเมืองที่แตกต่างกัน ไปอย่างเห็นได้ชัด และบทความนี้จะนำเอาจุดแข็งและจุดอ่อนของข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวมาพิจารณา ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะได้เห็นกันว่าข้อถกเถียงเกี่ยวกับความดีทางการเมือง ได้กลายเป็นข้อพิจารณาและ/หรือวิวาทะเกี่ยวกับธรรมชาติและความหมายของ "ประชาธิปไตย" (democracy) ซึ่งดูเหมือนว่าได้ถูกทำให้มีพลังมากขึ้นหลังเหตุการณ์ปี ค.ศ. 1989 เป็นต้นมา

บทความชิ้นนี้จะเริ่มต้นด้วยการพิจารณาอย่างรวบรัดเกี่ยวกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ก่อนปี ค.ศ. 1989 และอีก 3 ส่วนต่อจากนั้น จะพิจารณาวิวาทะเกี่ยวกับปี ค.ศ. 1989 โดยผ่านงานเขียนของนักคิดชั้นนำหน้า 3 คน แต่ละส่วนจะพุดถึงแนวคิดและการประเมินแนวคิดเชิงวิพากษ์ของนักคิดเหล่านั้น ส่วนแรกเป็นการศึกษางานเขียนของฟรานซิส ฟูกูยามา (Francis Fukuyama, 1989; 1990a; 1992) ซึ่งได้กลายเป็นงานที่มีอิทธิพลต่อการถกเถียงกันในเวลาต่อมาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นด้วยโรยตะวันออก โดยเฉพาะใน โลกของแองโกล-อเมริกัน ข้อเสนอหลักของฟูกูยามาซึ่งกร้าวจนถึงขั้นประกาศว่าสังคมนิยมได้ตายไปแล้วและเสรีนิยมได้กลายเป็นปรัชญาการเมืองที่ขอบขั้วเพียงอันเดียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ส่วนที่สองเป็นการพุดถึงงานเขียนของอเล็กซ์ คอลลินิคอส (Alex Callinicos 1991) ซึ่งมีท่าทีที่แตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง โดยที่คอลลินิคอสได้ตีความการปฏิวัติในยุโรปตะวันออกว่าแม้จะเป็นชัยชนะสำหรับทุนนิยม แต่ก็ยังเป็นชัยชนะซึ่งกลับจะทำให้มาร์กซิสม์มีความสำคัญโดดเด่นมากยิ่งขึ้น ในปัจจุบันโดยมิได้เสื่อมถอยค้ำพลังอย่างที่ถูกมองกัน โดยทั่วไปแต่อย่างใด ส่วนที่สามเป็นการนำเอาข้อเสนอของแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) (1990a, 1990b) เกี่ยวกับ "สภาวะสมัยใหม่" (modernity) และผลพวงของมันมาพิจารณา จากการศึกษาที่กิดเดนส์มองว่าสภาวะสมัยใหม่แสดงให้เห็นได้ 4 มิติ อันได้แก่ ทุนนิยม (capitalism), อุตสาหกรรม

นิยม (industrialism), อำนาจการบริหาร (administrative power) และอำนาจทางทหาร (military might) ทำให้เขาเชื่อมั่นว่า อนาคตของสภาวะสมัยใหม่จะมีความซับซ้อนเกินกว่าที่ไม่ว่าจะเป็นเสรีนิยมหรือมาร์กซิสต์จะทำความเข้าใจมันได้เช่นเดียวกับในอดีต และส่วนสุดท้ายของบทความชิ้นนี้เป็นการนำเอาตรรกะของแนวคิดทั้งสามที่มีคือ "ความดีทางการเมือง" (the political good) ที่แตกต่างกันออกไปมาพิจารณา ทั้งนี้เพราะ วิวาทะเกี่ยวกับการสร้างมโนทัศน์ในประเด็นดังกล่าวน่าจะนำไปสู่การวิเคราะห์มโนทัศน์ "ประชาธิปไตย" (democracy) ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ น่าจะนำไปสู่การนำเสนอทางออกให้กับปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมของ "การปกครอง" (government) และ "การเมือง" (politics) ได้มากกว่าแนวคิดดังกล่าว

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงของระบอบการเมืองที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกในปีค.ศ. 1989-1990 (ไม่ว่าจะเป็นในโปแลนด์ ฮังการี เยอรมันตะวันออก เชคโกสโลวาเกีย และโรมาเนีย) เป็นเหตุการณ์ที่ขง่าโลก ไม่ว่าจะมองจากแง่มุมใดก็ตาม ความรู้สึกที่สื่อให้เห็นถึงความร่าเริงบันเทิงใจเป็นพิเศษ ได้ถูกสร้างขึ้นมาทั้งภายในและภายนอกยุโรป ดังที่คอลลิคอสได้บรรยายเอาไว้ว่า:

นอกเหนือจากบรรดาประเทศที่ได้รับผลกระทบโดยตรงแล้ว ประชาชนต่างมีส่วนร่วมในความรู้สึกที่มีต่อโอกาสที่เป็นไปได้ซึ่งขยายวงกว้างยิ่งขึ้น บรรดาฟอรัมที่ถูกลำมาตกแต่งเอาไว้หลังสงครามอย่างชนิดที่มีอาจโยกย้ายเคลื่อนที่ได้ นั่น พลันหลายทศวรรษไปกับตา -นี่คงจะเป็นกรณีของกำแพงเบอร์ลินกระมัง ฐานคิดที่แต่ก่อนแต่ไม่มีอาจพลิกผันเป็นอื่นไปได้ -เช่น ความเชื่อที่ว่ายุโรปจะต้องถูกแบ่งครองโดยมหาอำนาจชาตินิยม - กลับล้มพังครืนลงมาอย่างฉับพลัน

(Callinicos, 1991: 8)

การแบ่งแยกตายตัวเด็ดขาดระหว่างโลกทุนนิยมประชาธิปไตย (democratic capitalist world) และโลกสังคมนิยมโดยรัฐ (state socialist world) ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ได้เริ่มมลายางหายไป รูปแบบของการเป็นปฏิปักษ์กันอย่างเข้มข้นระหว่างมหาอำนาจ ซึ่งบางทีน่าจะเป็นข้อเท็จจริงอันโดดเด่นที่สุดของการเมืองในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น แทบจะถูกแปลงรูปเปลี่ยนร่างไปเกือบทั้งหมด ในพริบตา (Callinicos, 1991: 8) ถ้าหากที่กล่าวมานี้กลับมิได้ถูกพิจารณาว่าเป็นการปฏิบัติ (หรือชุดของการปฏิบัติ) ที่เกิดขึ้นภายในกิจการของอดีตค่ายคอมมิวนิสต์ และหากจะพูดให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นว่าเกิดขึ้นภายในระเบียบโลก คงเป็นการยากเย็นพอควรทีเดียวที่จะอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ (revolutionary change) จริงๆแล้วมีลักษณะเช่นไรกันแน่

กระนั้น สิ่งต่างๆก็มักจะไม่เป็นไปตามที่มันทำท่าว่าจะเป็น ขณะที่คำว่า "การปฏิวัติ" ดูเหมือนว่า ได้ถูกนำมาใช้ในการพรรณนาให้เห็นอย่างถาวรถึงการแปรเปลี่ยนของระบบสังคมนิยม โดยรัฐอย่างกว้างขวางแบบที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนและไม่มีใครคาดคิดว่าจะเกิดขึ้นจริงๆได้ รวมถึงขบวนการประชาชนแบบที่ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ โดยที่ประชาชนซึ่งเข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ออกมาปรากฏตัวตามท้องถนนในนครวอร์ซอ บูคาเรสต์ ปูร์กา เบอริลิน และนครอื่นๆ มันกลับเหมือนมิดความสนใจให้หันเหออกไปจากพลังทั้งหมดที่พุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการที่เกิดขึ้นแล้วในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1989 แม้ว่าบทความนี้ยังคงอ้างถึง "การปฏิวัติ" ในปี ค.ศ. 1989-1990 ต่อไปอยู่ดี ทว่าก็ควรจะต้องระลึกอยู่เสมอเช่นกันว่าการปฏิวัติเหล่านี้มีรากเหง้าย้อนถอยกลับไป ในมิติของเวลาด้วย เริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ล้าคึกซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในโปแลนด์ในต้นคริสต์ศตวรรษ 1960 และในฮังการีไม่นานหลัง

จากนั้น พรรคคอมมิวนิสต์ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งในโปแลนด์ และหลักการปกครองโดยพรรคเดียว (one-party rule) ได้ถูกประกาศยกเลิกในถึงการปฏิวัติที่จะเกิดเหตุการณ์ "ที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน" ขึ้นในปี ค.ศ. 1989-1990 ยิ่งกว่านั้น การลุกฮือขบวนการใหญ่ของนักศึกษาที่จัตุรัสเทียนอันเหมินในจีน เพื่อที่จะถูกรับทราบอย่างทง โทค ในที่สุดเมื่อ 3-4 มิถุนายน ค.ศ. 1989 นั้น เป็นสิ่งที่เตือนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในระบอบสังคมนิยมโดยรัฐนั้น อย่างดีที่สุดแล้วก็อาจจะต้องได้รับอนุญาตให้เกิดขึ้น ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปและเป็นไปตามขั้นตอนที่ได้ถูกกำหนดเอาไว้แล้วเท่านั้น

แน่นอนว่าสิ่งที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆที่ว่าสำคัญยิ่งในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกในปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 ก็คือกระบวนการปฏิรูปที่ได้ถูกริเริ่มขึ้นในสหภาพโซเวียตซึ่งโดย Mikhail Gorbachev ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีภายใต้ชื่อว่า Perestroika กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงความคิดทางค่านิยมยูทธศาสตร์ในเครมลิน (Kremlin) ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นสาเหตุของการปฏิวัติเหล่านั้น รวมทั้งการค่อยๆเสื่อมคลายอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ในสังคมและเศรษฐกิจของค่ายโซเวียต (Callinicos, 1991; Lewis, 1990) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตัดสินใจของโซเวียตที่จะนำเอา "หลักการทางโครทางมัน" หรือ "Sinatra Doctrine" ซึ่งหมายถึง นโยบายที่ใช้ขั้นตอนที่เลือกไปสู่อำนาจและความมั่นคงที่ชาติต่างๆ ใ้กำหนดขึ้นมาเอง (เข้าทำนอง "ทำกันเอาเองตามทางของคุณ" / "Do it your way.") นั้น มาใช้แทน "หลักการเบรชเนฟ" (Brezhnev Doctrine) ซึ่งก็คือ นโยบายในการปกป้องคุ้มครอง "ความสำเร็จของสังคมนิยม" ในยุโรปตะวันออกด้วยการใช้กำลัง (ถ้าจำเป็น) นั้น มีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อความสามารถในการอยู่รอดต่อไปได้ของระบอบสังคมนิยมโดยรัฐ ด้วยการขจัดภัยคุกคามของกองทัพแดง (the Red Army) หรือการเข้ามาแทรกแซงของกองกำลังสนธิสัญญาวอร์ซอ (Warsaw Pact) ให้หมดไป และด้วยการปฏิเสธที่จะใช้กำลังเพื่อข่มขู่การประท้วงของมวลชนให้สิ้นซาก นี่เองที่ทำให้ "หลักการซินาตรา" (Sinatra Doctrine) สามารถล้มล้างอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกได้อย่างมีประสิทธิภาพทีเดียว พัฒนาการในเยอรมันตะวันออกเป็นกรณีให้เห็น ได้ชัดเจนหนึ่งที่น่านำมาพิจารณาเมื่ออังการี ได้เปิดพรมแดนของตนด้านติดกับออสเตรีย และถือได้ว่า การ "ล้มกูบีน" ให้มีการอพยพอย่างขนานใหญ่ของชาวเยอรมันตะวันออกเข้าไปใน(เยอรมัน)ตะวันตก ได้เกิดขึ้นแล้ว แรงกดดันภายในเยอรมันตะวันออก ได้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นตามไปด้วย เจ้าหน้าที่ของเยอรมันตะวันออกซึ่งแทนที่จะหัน ไปใช้กำลังดังที่เคยประพฤติปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำทุกวันก็กลับหาทางช่วยเหลือพลเมืองของตน โดยการอนุญาตให้เข้าสู่ตะวันตกผ่านช่องทางที่ถูกเปิดขึ้นใหม่ตามกำแพงเบอร์ลิน ผลลัพธ์ก็คือเป็นไปตามที่พวกเราทราบกันดีอยู่แล้ว นั่นก็คือเจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่ต้องดำเนิน ไปตามวิถีทางของมันอยู่แล้ว อีกทั้งความชอบธรรมและอิทธิพลของเจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็ได้ถูกมองข้ามไปทั้งหมด

รากเหง้าของเหตุการณ์ปี ค.ศ. 1989-1990 สามารถมองย้อนหลังไปได้ไกลกว่านั้น ชุดของแรงกดดัน โดยเฉพาะ 3 ประการ สามารถถูกนำมาใช้อธิบายได้เป็นอย่างดี เพราะมันช่วยทำให้เข้าใจ ไม่ใช่เฉพาะแค่การทำไมการเปลี่ยนแปลงความคิดทางยุทธศาสตร์จึงได้เกิดขึ้น ในเครมลินเท่านั้น ทว่ายังช่วยทำให้เข้าใจได้อีกด้วยว่าทำไมการเปลี่ยนแปลงถึงได้เป็นไปตามทิศทางที่มันเป็น *ประการแรก* การที่เศรษฐกิจของโซเวียตไม่ได้ถูกบูรณาการให้เข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกด้วยนั้น หากมองในระยะสั้นแล้ว ก็เท่ากับเป็นการป้องกันเศรษฐกิจของโซเวียตจากแรงกดดันและความไร้เสถียรภาพที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับการยกระดับการแข่งขันด้านผลิตภาพที่จำเป็นสำหรับการชำระหนี้ซึ่งบทบาทในการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ทว่าหากมองในระยะยาวแล้ว กลับเป็นการทำให้เศรษฐกิจของตนอ่อนแอและไม่มีขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและนวัตกรรม ยิ่งเมื่อเศรษฐกิจของโซเวียตต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีที่นำเข้ามา รวมทั้งแหล่งทุนสนับสนุนและการลงทุนจากต่างชาติมากขึ้นด้วยแล้ว เศรษฐกิจที่รวมศูนย์

การวางแผนจากส่วนกลางซึ่งมีลักษณะเคร่งครัดและไม่ยืดหยุ่นก็ยิ่งแทบจะมีทางออกน้อยมากในการผลักดันตนเองให้ไปสู่การมีสมรรถภาพทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิมได้ *ประการที่สอง* สถานการณ์ดังกล่าวนี้ได้ถูกทำให้เลวร้ายมากยิ่งขึ้นด้วยแรงกดดันทางภูมิ-การเมือง (geo-political) ที่เกิดขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งหลังจากความรุนแรงที่เคยทวีมากยิ่งขึ้นของสงครามเย็น ในปลายคริสต์ทศวรรษ 1970 และคริสต์ทศวรรษ 1990 การแข่งขันด้านอาวุธแบบใหม่ซึ่งระบบที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพมากขึ้นมีบทบาทสำคัญอย่างมากมายนั้น กลับกลายเป็นตัวสร้างภาระอย่างหนักมากขึ้นเรื่อยๆ ให้กับทรัพยากรด้านการคลัง ด้านเทคนิค และด้านการจัดการของสหภาพโซเวียต สำหรับค่าใช้จ่ายในการทำสงครามเย็นนั้น กลับดูจะเป็นเรื่องยากมากทีเดียวที่จะหยุดยั้งเอาไว้ได้สำหรับทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะสำหรับเศรษฐกิจของโซเวียตแล้ว กลับยิ่งทำให้องค์กรและโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมากถึงกับต้องล้มระเนระนาดทีเดียว *ประการที่สาม* ความขัดแย้งและความแตกแยกที่สำคัญได้เกิดขึ้นในค่ายโซเวียตในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา อันนำไปสู่การดำเนินการปราบปรามขนาดใหญ่เพื่อหยุดยั้งผู้ต่อต้านในฮังการี (1956) ในเชกโกสโลวาเกีย (ค.ศ. 1968) และในโปแลนด์ (ค.ศ. 1981) ขณะที่การปราบปรามดังกล่าวอาจจะสามารถหยุดยั้งการประท้วงได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะสั้น ทว่ามันก็มิได้เป็นอุปสรรคถาวรต่อการพิชิตของผู้ที่ไม่เห็นด้วย การเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมและองค์กรอิสระในประชาสังคมแต่อย่างใด พัฒนาการในโปแลนด์ในคริสต์ทศวรรษ 1980 โดยเฉพาะการก่อตัวของสหภาพแรงงานที่มีชื่อว่า Solidarity นั้น ไม่ได้เป็นแบบอย่างของสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในยุคปัจจุบันออก โดยรวมแต่อย่างใด เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นในโปแลนด์ได้ถูกกำหนดรูปร่างหน้าตาขึ้นมาจากเอกภาพทางชาติพันธุ์และเชื้อชาติ อำนาจของนิกายคาทอลิก และสำนักอันแรงกล้าว่าศัตรูต่างชาติบนผืนแผ่นดินโปแลนด์กำลังฉ้อโกงปล้นชิงความเติบโตและเอกลักษณ์ของตนอยู่ อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ก็แสดงให้เห็นถึงแรงกดดันของประชาธิปไตยที่กำลังขยายตัวขึ้นเพื่อ "ทำให้รัฐต้องม้วนเสี้ยวกลับไป" และเพื่อสร้างประชาสังคมซึ่งพลเมืองสามารถดำเนินกิจกรรมที่ตนเองเป็นผู้เลือก ได้อย่างเป็นอิสระจากทิศทางการเมืองที่อาจจะถูกกำหนดขึ้นมาในทันทีทันใดได้ Solidarity ได้พยายามสนับสนุนให้มีสังคมในลักษณะดังกล่าวตลอดมาในคริสต์ทศวรรษ 1980 โดยการสร้างเครือข่ายอิสระของข่าวสาร การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมา ในการดำเนินการดังกล่าว มันได้ปรับเปลี่ยนและขยายความหมายของสิ่งที่จะต้องเป็นขบวนการทางสังคมแบบประชาธิปไตยพร้อมๆ กับการทำให้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใดๆ ภายใต้อำนาจของรัฐบาลต้องพลัดลงอย่างเห็นได้ชัด พรรณานาคความข้างต้นมิได้มีเป้าหมายที่จะวิเคราะห์เจาะลึกเหตุการณ์และพัฒนาการสำคัญๆ ตั้งแต่ปี 1989 เป็นต้นมาแต่อย่างใด ทว่าต้องการให้เห็นภาพร่างทางประวัติศาสตร์เพื่อชี้ให้เห็นบริบทของจุดเน้นของบทความนี้มากกว่า - ซึ่งก็คือ การพิจารณาว่าอะไรคือความหมายของการปฏิบัติ การปฏิบัติควรจะถูกตีความกันอย่างไร และมันได้เผยให้เห็นอะไรบางอย่างเกี่ยวกับพัฒนาการของสภาวะสมัยใหม่และอนาคตของมัน

ชัยชนะของเสรีนิยม ?

หลังจากการพ่ายแพ้ของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนามและการปรากฏตัวของอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่มีต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของอเมริกา ความท้อแท้สิ้นหวังได้เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดกับบรรดาผู้กำหนดนโยบายของวอชิงตัน ในปลายคริสต์ทศวรรษ 1970 ความรู้สึกดังกล่าวแสดงออกอย่างรุนแรงมากขึ้นในสิ่งพิมพ์ทางวิชาการจำนวนมาก ในปลายคริสต์ทศวรรษ 1980 เช่น หนังสือชื่อ *After Hegemony* (1984) ของโรเบิร์ต เคโฮเฮน (Robert Keohane) และหนังสือของพอล เค็นเนดี (Paul Kennedy) ชื่อ *The Rise and Fall of the Great Powers* (1988) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความตกต่ำ (เชิงสัมพัทธ์) ของอำนาจของสหรัฐอเมริกา พร้อมทั้งพิจารณาถึงนัยยะที่มีต่อการเมืองและเศรษฐกิจการเมืองโลก (Keohane, 1984; Kennedy, 1988) ความสนใจซึ่งต่างก็พุ่งเป้าไปที่ความไม่สอดคล้อง

กันระหว่างความแข็งแกร่งทางการทหารกับขีดความสามารถในการผลิตและการจัดเก็บภาษีที่ถูกกร่อน
 ฐานะ โดยคู่แข่งทางเศรษฐกิจ ได้ทำให้เกิดเสียงเตือนขึ้นมาจากบ่อนาคของสหรัฐอเมริกาและ
 เกี่ยวกับผลของความตกต่ำที่มีต่อการป้องกันและเสถียรภาพของตะวันตก อย่างไรก็ตามก็ กลับมีคนเพียง
 ไม่กี่คนที่มองเห็นล่วงหน้าแล้วว่า ข้อพิจารณาเหล่านี้จะต้องมีควบคู่ไปกับการประเมินความตกต่ำ
 อย่างเห็นได้ชัดของคู่แข่งตัวถ่วงของตะวันตกในที่สุดท้ายของคริสต์ทศวรรษ 1980 (ซึ่งก็คือสหภาพ
 โซเวียตนั่นเอง) บทความที่ถูกตีพิมพ์ออกมาของ ฟรานซิส ฟูกยามา ชื่อ "The End of
 History?" ไม่เพียงแต่จะชี้ให้เห็นถึงความเห็นสอดคล้องต่อกัน ในความรู้สึกที่มีต่อการเสื่อมถอย
 ถอยต่ำลงของการครอบงำอำนาจ (hegemony) ของสหรัฐอเมริกาที่มีมาตั้งแต่เริ่มแรกแล้วเท่านั้น
 ทว่ายังยืนยันด้วยน้ำหนักอันหนักแน่นและมั่นใจความต้องการ ในเรื่องพื้นฐานที่มีต่อความเห็นอก
 ของค่านิยมตะวันตก , ฟูกยามา [ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการด้านการเมือง ในตะวันออก
 กลางและโซเวียตของฝ่ายอำนวยการวางแผนนโยบาย กระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา (US
 State Department Policy Planning Staff) ก่อนที่จะมาเป็นทีปรึกษาให้กับ
 Rand Corporation ในวอชิงตัน ดีซี] ไม่เพียงจะแสดงความยินดีบริบทต่อ "ชัยชนะของ
 ตะวันตก" เท่านั้น ทว่ายังได้ยืนยันว่าเป็น "อวสานของประวัติศาสตร์" ซึ่งหมายถึง "จุดสุดท้าย
 ของวิวัฒนาการด้านอุดมการณ์ของมนุษยชาติและการกลายเป็นสากล (universalization)
 ของเสรีนิยมประชาธิปไตยตะวันตก ในฐานะรูปแบบสุดท้ายของการปกครองของมนุษย์
 (Fukuyama, 1989: 3) , สาร (message) ของฟูกยามาได้ถูกนำมาพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่าง
 กว้างขวางในหนังสือพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แม้ว่าจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก กระนั้นผู้ที่
 วิพากษ์วิจารณ์ฟูกยามาส่วนใหญ่ดูเหมือนจะยอมรับว่า "จุดเน้นหลัก" ของเขา (ซึ่งก็คือ สภาวะไร้ผู้
 กล้ามาท้าทายเสรีนิยมด้านการเมืองและเศรษฐกิจในหลากหลายภูมิภาคของโลกในปัจจุบัน) มิใช่จะถูก
 ทักล้างได้ง่ายๆเลย (Mortimer, 1989: 29)

สารของฟูกยามาทำให้ต้องมองย้อนกลับไปทีวาทะในช่วงแรกๆ ในคริสต์ทศวรรษ 1950
 และ 1960 ในเรื่อง "อวสานของอุดมการณ์" (the "end of ideology") (Held,
 1989: 4) อย่างไรก็ตามก็ ขณะที่วาทะเหล่านี้ต่างเน้นที่ความสำคัญของความตกต่ำในด้านการให้
 การสนับสนุนที่มีต่อมาร์กซิสม์ (Marxism) จากปัญญาชน สหภาพแรงงาน และพรรคการเมือง
 ฝ่ายซ้ายในตะวันตก และการลดน้อยถอยลงของความแตกต่าง ในค่านิยมและค่านิยมของรัฐบาลและ
 การใช้จ่ายด้านสวัสดิการ ทว่าข้อเสนอของฟูกยามากลับไปไกลถึงกว่านั้น ทั้งในแง่ปรัชญาและ
 การเมือง ข้อเสนอของฟูกยามามีอยู่ 4 ประเด็นหลักๆคือ

ประการแรก มีการเน้นอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์
 (ideologies) ในฐานะเป็นตัวขับเคลื่อนของประวัติศาสตร์ ฟูกยามา (ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจ
 จากเฮเกล) เชื่อว่าประวัติศาสตร์ (history) สามารถถูกทำความเข้าใจได้ในฐานะเป็นลำดับ
 ต่อเนื่องของขั้นตอนของสำนึก (consciousness) หรืออุดมการณ์ ซึ่งหมายถึงลำดับของระบบ
 ความเชื่อทางการเมือง (political belief) ที่รวมเอาทฤษฎีต่างๆที่เด่นชัดเกี่ยวกับหลักการ
 พื้นฐานซึ่งรองรับระเบียบทางสังคมเอาไว้ (Fukuyama, 1990a: 22ff) ลำดับต่อเนื่อง
 ดังกล่าวแสดงให้เห็นเส้นทางที่ก้าวหน้า (progressive) และมีเป้าหมาย (purposive) ใน
 พัฒนาการของมนุษยชาติจากอุดมการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะส่วนและ ไม่สมบูรณ์ ไปสู่อุดมการณ์ที่มีชื่อ
 เรียกร่องที่เป็นสากลมากยิ่งขึ้น ฟูกยามากล่าวต่อออกมาตรงๆว่า ในยุคสมัยนี้เราได้รับรู้ถึงขั้นตอน
 สุดท้ายของพัฒนาการดังกล่าวนี้แล้ว

ประการที่สอง อวสานของประวัติศาสตร์ได้มาถึงแล้วเนื่องจากความขัดแย้งทางอุดมการณ์
 (ideological conflict) ได้ยุติลงแล้วอย่างแท้จริง *เสรีนิยม (liberalism)* คือ
 อุดมการณ์สุดท้ายที่ได้รับชัยชนะ ฟูกยามาได้ให้ข้อสังเกตว่าหัวใจของข้อเสนออันนี้ "อยู่ตรง
 ข้อสังเกตที่ว่า ความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์อย่างเห็น ได้ชัดเกี่ยวกับความชอบธรรมและ
 ประสิทธิภาพของเสรีนิยมประชาธิปไตย (liberal democracy) ได้เกิดขึ้น

มาแล้ว" (Fukuyama, 1990a: 22) คู่แข่งสำคัญของเสรีนิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ซึ่งหมายถึง ลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism) และลัทธิคอมมิวนิสต์ (Communism) นั้น ถ้าไม่ล้มตายตายจากไปแล้ว ก็ยังคงประสบความสำเร็จอยู่แล้วอยู่ อีกทั้งบรรดาผู้ที่เข้ามาทำร้ายทั้งหลายเหล่านี้ขณะนี้ ซึ่งก็คือ ขบวนการทางศาสนา อย่างเช่น ขบวนการอิสลามหรือลัทธิชาตินิยม ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในยุโรปตะวันออกทุกวันนี้ ก็กลับแสดงออกซึ่งอุดมการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะส่วนหรือไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ อุดมการณ์เหล่านั้นสนับสนุนความเชื่อที่ไม่สามารถชำระความยั่งยืน ได้ตลอดรอดฝั่ง หากมิได้นำเอาอุดมการณ์อื่นๆ เข้ามาช่วยเสริม

ระบบความเชื่อทางศาสนาและชาตินิยมจึงไม่สามารถกลายเป็นทางเลือกที่เป็นเอกภาพอันใหม่ นอกเหนือจากเสรีนิยมในระยะยาวได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็ย่อมไม่มี "ความหมายที่เป็นสากล" (universal significance) เห็นจะมีก็แต่เสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งดำรงอยู่ควบคู่ไปกับหลักการจัดตั้งองค์กรเศรษฐกิจที่เน้นตลาดเท่านั้น ที่จะสามารถนำไปสู่พัฒนาการของ "ความหมายทางประวัติศาสตร์โลกอย่างแท้จริง" (truly world historical significance) ได้ในที่สุด (Fukuyama, 1990a: 23) *ประการที่สาม* อวสานของประวัติศาสตร์ควรจะถูกมองว่าหมายถึง การยุติความขัดแย้งทั้งหมดสามารถเกิดขึ้นได้ (จริงๆ แล้วมันจะต้องเกิดขึ้นมาด้วยซ้ำไป) จากแหล่งที่มาอันหลากหลาย ได้แก่จากผู้สนับสนุนอุดมการณ์ (รุ่นเก่า) ที่มีอยู่มากมาย กลุ่มชาตินิยมและกลุ่มศาสนานิยม และประชาชนหรือกลุ่มชนที่ถูกดึงให้เข้าไปติดอยู่ในประวัติศาสตร์หรือก่อนประวัติศาสตร์ เช่น บรรดาผู้ที่ยังคงอยู่ "ภายนอก" โลกเสรี (ประเทศโลกที่สามบางประเทศ) หรือผู้ที่ยังคงเป็น "คนที่ยู่ข้างใน" (ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มชนภายใน โลกเสรีซึ่งไม่ได้ซึมซับรับรู้ถึงความไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นไปได้ของมัน) ยิ่งกว่านั้น ก็ยังคงมีอันตรายของ "การแตกแบ่งเป็นสองขั้ว" (bifurcation) ของโลกอยู่ต่อไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในสังคมเสรียุค "หลังประวัติศาสตร์" (post-historical) และคนอื่นๆ ที่เหลือ (ซึ่งหมายถึง โลกแบบดั้งเดิมที่ยังมิได้ถูกทำให้เป็นสมัยใหม่เลย) แน่แน่นอนว่าการแบ่งแยกเป็นสองขั้วสามารถทำให้เกิดการต่อสู้อย่างเข้มข้นและรุนแรงขึ้นมาได้ ทว่าฟูยามาก็ยังคงเชื่อว่า การต่อสู้เหล่านั้น ไม่สามารถนำไปสู่ระบบความคิดใหม่ๆ เกี่ยวกับความยุติธรรมทางการเมืองและสังคมซึ่งสามารถเข้ามาแทนที่หรือแข่งขันเสรีนิยมไปได้ และ

ประการสุดท้าย ความคิดของฟูยามาเองก็มิใช่จะไม่ขัดแย้งกันเองเกี่ยวกับประเด็นเรื่อง "อวสานของประวัติศาสตร์" ฟูยามาเสนอว่า มันจะเป็น "เวลาที่แสนเศร้ามากๆ ที่เดียว" (Fukuyama, 1989: 18) มันคงจะไม่เป็นการก้าวกระโดดอย่างท้าวหาญของจินตนาการและการต่อสู้ขององอาจในเรื่องหลักการอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์อีกต่อไป การเมืองจะกลับกลายมาเป็นส่วนเสริมเพิ่มขึ้นมาของกระบวนการกำหนดกฎระเบียบของตลาด สังเคราะห์อุดมคตินิยม (idealism) จะถูกแทนที่โดยการจัดการทางเศรษฐกิจและการแก้ปัญหาทางเทคนิคเพื่อสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้บริโภค

กล่าวโดยสรุปเมื่อหันไปพิจารณาถึงประเด็นหลักอันหนึ่งของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) แล้ว สิ่งที่ฟูยามากำลึงกล่าวอ้างอยู่นั่นก็คือ การสิ้นเรี่ยวสิ้นแรงของ "มหากาพย์ความ" (grand narratives) เกี่ยวกับการปลดปล่อยพันธนาการของมนุษย์ (human emancipation) ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของความห้าวหาญหรือแบบคิตวีรชน ซึ่งบรรดามหากาพย์ความเหล่านั้นเคยต่อสู้ขัดแย้งกันเพื่อครอบงำโลก อย่างไรก็ตาม ขณะที่เราสามารถสังเกตเห็นความเสียหายในน่าเสียดของฟูยามานั้นมันก็มีได้สะท้อนให้เห็นการยืนยันสนับสนุนชัยชนะของเสรีนิยมอย่างออกหน้าออกตาในเวลาเดียวกันด้วย ความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นทางการ (ideological consensus) ในปัจจุบันนี้ อาจจะไม่ได้มีลักษณะเป็น "สากลอย่างเต็มที่และเกิดขึ้นมาได้เอง" (fully universal and automatic) ทว่ามันดำรงอยู่ "ในระดับที่สูงกว่า ไม่ว่าจะในช่วงเวลาใดก็ตาม ในศตวรรษที่ผ่านมานี้" (Fukuyama 1990: 22) "การปฏิวัติเสรีนิยมประชาธิปไตย" (liberal democratic revolution) และ "การปฏิวัติทุนนิยม" (capitalist revolution)

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของรูปแบบที่เห็นได้ชัดที่สุดของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์คือ บทความของฟูกูยามาได้รับการต้อนรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นหนึ่งในบรรดา "ตัวบท (text) หลักๆ สำหรับยุคสมัยของเรา" (The Guardian, Sept 7, 1990) ในด้านหนึ่ง มันเป็นการนำเสนอวิธีการอธิบายที่ลึกซึ้งเพื่อสนับสนุนความถูกต้องชอบธรรมของสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วๆ ไปกับรัฐบาลชั้นนำหน้าของตะวันตก โดยเฉพาะรัฐบาลของมาร์กาเรต แทตเชอร์ (Margaret Thatcher) และของโรนัลด์ เรแกน (Ronald Reagan) (Hirst, 1989: 14) มันเป็นการเสริมพลังให้กับสาร (message) ของพวกขวาใหม่แนวเสรีนิยม (neo-liberal New Right) ซึ่งตลอดศตวรรษที่ผ่านมาได้ยืนยันอย่างมั่นใจในมรณกรรมของสังคมนิยม (the death of socialism) อีกทั้งยังเชื่อมั่นว่าตลาดและรัฐซึ่งมีบทบาทน้อยที่สุด (minimal state) เท่านั้นที่เป็นอนาคตที่มีความชอบธรรมและมีประสิทธิภาพ (Friedman, 1989) อย่างไรก็ตาม อาจจะเป็นการผิดพลาดพอๆ กันถ้าหากจะมองว่าข้อเสนอของฟูกูยามาอัดแน่นไปด้วยความคิดของฝ่ายขวาเท่านั้น แม้ว่าจะมีความเห็นไม่ลงรอยกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับรายละเอียดของความเห็นทางการเมือง แต่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างมีอารบปฏิเสธได้ในความเห็นทางการเมืองทั้งหลายก็คือสารทางการเมือง (political message) อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญอีกหลายประการที่จะต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเกี่ยวกับข้อเสนอของฟูกูยามา

ประการแรก เสรีนิยมไม่สามารถถูกมองอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นเอกภาพ เสรีนิยมมีอยู่หลายกระแสที่โดดเด่นซึ่งถูกนำเสนอขึ้นมาโดยนักคิดหลายคนอย่างเช่น อัดัม สมิท (Adam Smith) จอห์น ล็อก (John Locke) และจอห์น สจิวท มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งกระแสดังกล่าวนี้ประกอบด้วยการสร้างมโนทัศน์ที่แตกต่างกันออกไปเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล ความเป็นอิสระ สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง รวมถึงลัทธิและลักษณะที่เหมาะสมของชุมชน (Dunn 1979) ฟูกูยามามีได้วิเคราะห์รูปแบบที่แตกต่างกันของเสรีนิยมและมิได้ให้ข้อเสนอใดๆ ว่าเราอาจจะเลือกรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากที่มีอยู่หลากหลายขึ้นมาได้อย่างไร นี่คือข้อโหวตที่เห็นได้ชัด เพราะเสรีนิยมโดยตัวของมันเองก็เป็นบริบทที่มีความขัดแย้งกันทางอุดมการณ์อยู่แล้ว

ประการที่สอง ฟูกูยามาก็มิได้สำรวจตรวจสอบว่ามีความตึงเครียด (หรือบางทีอาจจะ เป็นความขัดแย้ง) ระหว่างองค์ประกอบที่เรียกว่า "เสรี" (liberal) และ "ประชาธิปไตย" (democratic) ของคำว่า "เสรีนิยมประชาธิปไตย" (liberal democracy) ซึ่งหมายถึง ระหว่างฐานคิดที่เป็นเสรีเกี่ยวกับสิทธิของปัจเจกบุคคล หรือ "พรมแดนของเสรีภาพ" (frontiers of freedom) ซึ่ง "ไม่ควรที่จะมีใครได้รับอนุญาตให้ก้าวข้ามเข้าไปได้" และการเข้าไปเกี่ยวข้องกับกาหนดกฎระเบียบของการกระทำของปัจเจกบุคคล และของกลุ่ม รวมทั้งความรับผิดชอบทางการเมืองแบบประชาธิปไตย (Berlin, 1969: 194) บ่อยครั้งที่เดี่ยวที่บรรดาผู้ที่ได้เขียนเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ไว้มักจะหาคำตอบในทิศทางที่แตกต่างกันออกไปจำนวนมาก (Held 1987) จุดยืนของฟูกูยามาที่พยายามถ่วงดุลระหว่าง "เสรีนิยม" และ "ประชาธิปไตย" ก็ยังไม่เป็นที่แน่ชัด ยิ่งกว่านั้น คงจะไม่ได้มีแค่เพียงรูปแบบเชิงสถาบันของเสรีนิยมประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันได้ตกผลึกกลายเป็นรูปแบบแตกต่างกันออกไปจำนวนมาก เช่น ตัวแบบ Westminster, Federal และ Consensus เป็นต้น ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็มักจะพูดถึงทำที่เป็นเสรีเอาไว้กว้างๆ (Lijphart, 1989; Dahl, 1989) อันที่จริง จะเห็นได้ว่าฟูกูยามาไม่ได้หยิบยกเอาประเด็นเรื่องความหมายทั้งหมดของประชาธิปไตยและกระแสที่แตกต่างหลากหลายของมันขึ้นมาวิเคราะห์เลย

ประการที่สาม การยืนยันในหลักการเกี่ยวกับเสรีนิยมทางเศรษฐกิจและกลไกตลาดของฟูกูยามาก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาได้เช่นกัน จากการเดินตามฐานคิดที่เป็นแก่นแกนของเสรีนิยมแบบ laissez-faire ซึ่ง "ตลาด" ที่โดยพื้นฐานแล้วสามารถปรับคุณภาพของตัวเองได้ ถ้า "ความไม่สมบูรณ์" ต่างๆ ถูกกำจัดออกไป (เช่น ปัญหาค่าจ้างและราคา) ทำให้ฟูกูยามาตีความ "ตลาด" ว่าเป็นกลไกของการประสานที่ "ไร้พลัง" (powerless) ดังนั้น ฟูกูยามาจึงได้ละเลย

ไม่เข้าไปตรวจสอบเรื่องระดับที่ความสัมพันธ์ของตลาดได้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สามารถสร้างข้อจำกัดให้กับกระบวนการประชาธิปไตยได้ พุกยามาไม่สามารถแม้แต่จะตั้งคำถามว่าความแตกต่างกันอย่างเป็นระบบในเรื่องรายได้ ความมั่งคั่ง และโอกาสนั้น อาจจะเป็นผลของรูปแบบความสัมพันธ์ของตลาดซึ่งหมายถึง "ความสัมพันธ์ของตลาดแบบทุนนิยม" (capitalist market relations) ที่ยังคงมีอยู่ไปหรือไม่ ทั้งนี้เพราะเสรีภาพโดยเฉพาะอันหนึ่ง (ซึ่งก็คือเสรีภาพในการสะสมทรัพย์สินทางเศรษฐกิจ) ได้อย่างไม่จำกัด และในการจัดระเบียบทางการผลิตให้อยู่ในรูปของวิสาหกิจที่ถูกควบคุมตามลำดับขั้น) ย่อมกลายเป็นสิ่งท้าทายจนถึงระดับที่ว่าพลเมืองทุกคนจะต้องสามารถมีเสรีภาพทางการเมือง ได้ซึ่งก็คือระดับที่พลเมืองสามารถระงับการในกระบวนการทางการเมืองในฐานะที่เท่าเทียมกันทุกคนนั่นเอง (Dahl, 1985) การไม่พิจารณาถึงการท้าทายนี้ย่อมเป็นการเสียต่อการมองข้ามภัยคุกคามที่สำคัญอันหนึ่งที่มีต่อเสรีภาพในโลกยุคปัจจุบัน [ภัยคุกคามซึ่งแตกต่างไปจากที่นักคิดอย่างอาเล็กซิส เดอ ท็อกเกอวิลล์ (Alexis de Tocqueville) และจอห์น สจิวท มิลล์ คิดเอาไว้ว่ามาจาก การเรียกร้องความเท่าเทียมกัน (equality)] ทว่ากลับมาจาก "ความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน" (inequality) ซึ่งมีมากจนกลายเป็นตัวละเมิดเสรีภาพทางการเมืองและการเมืองแบบประชาธิปไตย (Dahl, 1985: 60)

ประการที่สี่ ยิ่งกว่านั้น ระดับที่ความไม่เสมอภาคในกรรมสิทธิ์และการควบคุมและความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดใน โอกาสของชีวิตจะทำให้เกิดความแตกต่างกันในเรื่องของผลประโยชน์ ซึ่งสามารถจุดชนวนความขัดแย้ง ในด้านค่านิยม หลักการ ความเชื่อ [ซึ่งก็คือ "อุดมการณ์" (ideology)] ภายในตะวันตก และระหว่างตะวันตกกับประเทศ "โลกที่สาม" ขึ้นมานั้น ก็แทบจะไม่ได้นำขึ้นมาพิจารณาอย่างจริงจัง ทั้งที่พุกยามาเองก็โต้แย้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอันตรายของโลกที่แบ่งแยกออกเป็นขั้วเอาไว้ด้วย ศักยภาพสำหรับการต่อสู้ระหว่างลักษณะของ "อุดมการณ์" ที่แตกต่างกันของระเบียบทางเศรษฐกิจ (economic order) และรูปแบบอันพึงปรารถนาของการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ ในระดับชาติและระหว่างชาติก็ได้รับการให้ความสำคัญน้อยมาก ตัวอย่างเช่น ไม่ว่าจะอย่างไรก็ดี ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดในตัวของมันเองแล้วว่าระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่สามารถทำให้เกิดสภาพชีวิตขั้นต่ำสำหรับประชาชนนับล้านๆคนซึ่งขณะนั้นกำลังเผชิญกับความตายอันเนื่องมาจากความอดอยากอยู่ในแอฟริกาและที่อื่นๆ (ประมาณ 30 ล้านคน ตามตัวเลขประมาณการในปัจจุบัน) หรือในเรื่องเดียวกันนี้อีกเช่นกัน สภาพชีวิตขั้นต่ำของประชากรบนดาวเคราะห์ดวงนี้ที่ต้องเผชิญกับอุณหภูมิของโลก โบนีที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆอันเป็นผลมาจากการปล่อยสลายไปของไฮโดรเจน และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่ช่วยค่าจุนชีวิตที่ยังคงมีอยู่ต่อไป ดูเหมือนว่ายังไม่เป็นที่แจ้งชัดแต่อย่างใดว่าระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ขณะนี้จะไปด้วยกันได้กับท่าทีของเสรีนิยมที่มองปัจเจกบุคคลทุกคนว่า "มีเสรีภาพและเท่าเทียมกัน" (Miller, 1989) เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็สามารถคาดการณ์ได้ว่าเสรีนิยมน่าจะเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์ที่จะเกิดขึ้นมาใหม่ได้อีก ทรานส์โคคิตามที่การเสาะแสวงหาระเบียบเศรษฐกิจที่ "เที่ยงธรรม" และ "ปลอดภัย" มากขึ้น ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป

ประการที่ห้า การพูดถึงสิ่งที่มีศักยภาพเป็นแหล่งที่มาของความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ของตัวพุกยามาเอง ก็แทบจะไม่มีน้ำหนักแต่อย่างใด การไม่พูดถึงการกำหนดลักษณะของอุดมการณ์ซึ่งโดยตัวของมันเองก็เป็นปมปัญหาอยู่แล้ว (Thompson, 1990) ทำให้ความพยายามของพุกยามาที่จะอธิบายเรื่องการดำรงอยู่ของชาตินิยมและขบวนการทางศาสนา (โดยเฉพาะพวกที่ยึดติดกับหลักคำสอนทางศาสนา) ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ ตัวอย่างเช่น พุกยามาไม่ได้มองอิสลามในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองบนพื้นฐานที่ว่ามัน ไม่ได้ทำให้เกิดข้อเรียกร้องที่เป็นสากล ทั้งนี้เพราะข้อเรียกร้องของมันจำกัดอยู่แค่เพียง โลกมุสลิมเท่านั้น การมองเช่นนี้ถือว่าเป็นข้อเสนอที่ใช้การได้ทีเดียวเพราะการให้เหตุผลแบบเดียวกันนี้แน่นอนว่าจะต้องนำไปสู่ข้อสรุปว่าตัวเสรีนิยมเองก็ควรจะต้องไม่ถูกพิจารณาว่าเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองทั้งนี้เพราะตัวมันเองก็ไม่สามารถทำให้เกิดข้อเรียกร้องที่เป็นสากลด้วยเช่นกัน (มันมีผลกระทบที่จำกัดมากต่อ โลกมุสลิม, จีน และสังคมอื่นๆ)

ยิ่งกว่านั้น แหล่งที่มาที่มีมานานแล้วบางอย่างของวิวาทะทางการเมืองซึ่งได้เกิดขึ้น ในตะวันตกจาก ขบวนการทางสังคมเมื่อไม่นานมานี้ อย่างเช่น Feminism, Greens ก็ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมา พิจารณาแต่อย่างใด

ประการสุดท้าย คำประกาศของฟูกูยามาในเรื่อง *"อวสานของประวัติศาสตร์"* ไม่น่า ประทับใจให้เลย ทั้งนี้เพราะสิ่งต่างๆที่ฟูกูยามาละเลยนั้น ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการที่ยังคง สามารถถูกโต้แย้งได้ต่อไปของเสรีนิยมและการสร้าง มโนทัศน์เรื่องความคิดทางการเมือง (the political good) แบบเสรีนิยมภายในและเลยเขตแดนของรัฐ-ชาติออกไปเท่านั้น ทว่าเราไม่สามารถดูได้อย่างเต็มที่เลยว่าอะไรบางอย่างที่จะกลายเป็นแหล่งที่มาหลักๆทั้งหมดของความขัดแย้ง และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ ใน โลกที่ถูกกำหนด โดยสิ่งที่เกิดขึ้น โดยบังเอิญ สิ่งที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน และสิ่งที่ไม่อาจประเมินค่าได้อย่างแน่นอน โดยวิถีทางที่ได้ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว และโดยแบบ แผนที่มีขอบเขตแน่นอนดูยาวตัวของการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน (Himmelfarb, 1989) สิ่ง ที่พวกเราส่วนใหญ่รู้นั้นมีพื้นฐานอยู่บนสิ่งที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว (บนสิ่งที่เคยเป็น และ ไม่ใช่บนสิ่งที่จะเป็น) ด้วยความหมายที่มีลักษณะเฉพาะเช่นนี้ ความคิดของเฮเกลสามารถถูกนำมาหักล้าง ความคิดของฟูกูยามาได้ เพราะตัวเฮเกลเองก็เป็นผู้ที่ได้ย้ำเตือนบรรดานักปรัชญาทั้งหลายเอาไว้ว่า "นกเค้าแมวของเทวีมีเนอวา (Minerva) จะสยายปีกของมันออกมาเมื่อเวลาสายฉันท เท่านั้น" (Hegel, 1967: 13) เราไม่สามารถปฏิเสธความเป็นไปได้ของการยึดเกาะคัมภีร์ของ ลัทธิใหม่ฯซึ่งมีศักยภาพในการระดมมวลชนและมีขีดความสามารถในการสร้างความชอบธรรม ให้กับระบอบใหม่ไม่ว่าจะเป็นแบบยึดถือประโยชน์ส่วนรวมหรือแบบอำนาจนิยมก็ตาม(Beetham, 1991)

ความจำเป็นของมาร์กซิสม์?

ทฤษฎีเสรีนิยม (ไม่ว่าจะอยู่ในคราวของแนวคิดลัทธิหรือแนวร่วมสมัย) โดยทั่วไปแล้ว ก็มักจะอ้างถึงสิ่งที่จะต้องพิจารณาตรวจสอบกันอยู่อย่างระมัดระวัง นั่นก็คือ ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ ระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย ชนชั้นกรรมากร ชนชั้นกลาง และชนชั้นสูง คนผิวขาวและคนผิวดำ และ กลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอื่นๆ ในขณะนี้นั้นเปิด โอกาสให้เสรีภาพที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ นั้น ได้เกิดขึ้นจริงๆจังๆ ได้หรือไม่ การดำรงอยู่อย่างเป็นแบบแผนของเสรีภาพบางอย่าง ในทฤษฎีเสรี นิยม -แม้ว่ามิใช่จะจะไม่มีความสำคัญ- มีคุณค่าจำกัด, ถ้ามันไม่สามารถนำมาใช้ได้ในทางปฏิบัติ การประเมินเสรีภาพจะต้องกระทำบนพื้นฐานของเสรีภาพที่จับต้องมองเห็น ได้ หากปราศจากเนื้อหา ที่เป็นรูปธรรมแล้ว ก็แทบจะไม่สามารถพูดออกมาได้เลยว่า เสรีภาพมีผลบางอย่างที่ลึกซึ้งต่อ ชีวิตประจำวัน ถ้านักเสรีนิยมอย่างฟูกูยามาจะต้อมนำเอาประเด็นนี้มาพิจารณากันอย่างจริงจังแล้ว ละก็ พวกเขา ก็คงต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับโดยตรงมากขึ้นกับประชาชนอีกเป็นจำนวนมากศาสตร์ที่ถูก จำกัดอย่างเป็นระบบ (เนื่องจากการขาดทรัพยากรและ โอกาสอย่างมากมาย) ไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกิจการทางการเมืองและสังคม

เกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกันนี้ คอลลินิคอสซึ่งเป็นผู้ที่ออกมาปกป้อง "มาร์กซิสม์ คลาสสิก" (classical Marxism) อย่างแข็งขันที่สุดคนหนึ่งในปัจจุบัน ได้โต้แย้งว่า เสรีนิยมประชาธิปไตยได้ทำลายสัญญาของมันจนป็น คอลลินิคอส [ซึ่งเดินตามแนวทางของนัก ทฤษฎีการเมืองชาวอิตาลีเรียนชื่อนอร์เบร์โต บ็อบบลิโอ (Norberto Bobbio)] ได้ชี้ให้เห็น ว่าสัญญาดังกล่าวนั้นได้แก่ (1) การมีส่วนร่วม (participation) (2) การควบคุมจาก ข้างล่าง (control from below) และ (3) เสรีภาพในการโต้แย้ง (freedom of dissent) [Callinicos 1991: 108 และดูเปรียบเทียบกับบ็อบบลิโอ (Bobblio, 1987: 42-44)] คอลลินิคอสยอมรับว่าเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ดำรงอยู่จริงนั้นล้มเหลวด้วย หลักฐานเชิงประจักษ์ 3 ประการ คือ *ประการแรก* เห็นได้จากการดำรงอยู่ของพลเมืองที่เฉื่อยชา จำนวนมาก (เช่น พลเมืองที่มีสิทธิเลือกตั้ง ในสหรัฐอเมริกา ไปลงคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง

ประชาชนาธิบดีไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์) *ประการที่สอง* ความเสื่อมคลายและการถูกแทนที่ของสถาบันรัฐสภาโดยศูนย์อำนาจจำนวนมากที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง (ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือ การขยายตัวของบทบาทของระบบราชการ ของตัวแทนที่ไม่ได้ผ่านการเลือกตั้ง และของหน่วยงานด้านความมั่นคง) และ *ประการสุดท้าย* ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่มีต่อการกระทำของรัฐอย่างแท้จริง โดยเฉพาะที่มีต่อความเป็นไปได้ในการปฏิรูปของทุนนิยม (reform of capitalism) อย่างค่อยเป็นค่อยไป [เช่น การโยกเงินหายวับไปของทุน (capital) เป็นภัยคุกคามที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยต่อรัฐบาลที่มาจากจากการเลือกตั้งที่มีโครงการปฏิรูปสังคมอย่างจริงจัง] (Callinicos, 1981: 109)

เมื่อเป็นเช่นนี้ คอลลินิคอสจึงได้พยายามหาทางปกป้องแนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิก โดยการชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตย (และ โครงการสังคมนิยมที่มีความเป็นไปได้) สามารถมาจาก "ข้างล่าง" ได้ ก็ต่อเมื่อมาจากการดำเนินกิจกรรมด้วยตนเอง (self-activity) ของชนชั้นกรรมกรเท่านั้น คอลลินิคอสประกาศว่าวิธีการของประชาธิปไตยที่สามารถนำมาใช้กับเสรีนิยมประชาธิปไตยได้นั้น สามารถถูกพบเห็นได้ใน "แนวคิดที่ส่งงานของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกี่ยวกับประชาธิปไตยของโซเวียต (soviet) ของสภากรรมกร (workers' councils) ..." (Callinicos, 1981: 110) จากทฤษฎีดังกล่าวนี้เอง ลัทธิสตาลิน (Stalinism) [ซึ่งครอบคลุมประวัติศาสตร์ของสหภาพโซเวียต (Soviet Union) อยู่จนถึงเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่แล้ว] สามารถถูกมองได้ว่าเป็นการปฏิเสขสังคมนิยม (socialism) คอลลินิคอสได้ตีความลัทธิสตาลินว่าเป็นพลังต้านการปฏิวัติ (counter-revolutionary force) ที่สร้าง "ระบอบทุนนิยมโดยรัฐ" (state capitalist regime) ขึ้นมาในปีสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษ 1920 โดยที่ระบอบดังกล่าวนี้เป็นระบอบที่กลไกของรัฐร่วมกับคูดซ์บูมุลค่าส่วนเกิน (surplus value) และกำหนดกฎระเบียบในการสะสมทุน (capital accumulation) ซึ่งเป็นการเข้ามาจับ "บทบาทที่ครั้งหนึ่งเคยถูกดำเนินการโดยชนชั้นกรรมกร" ลัทธิสตาลินได้ทำลายความเป็นไปได้ของประชาธิปไตยของ "กรรมกรที่รุนแรงแสด" ("radical workers" democracy) ซึ่งได้เคย "ถูกคิดตั้ง" ในช่วงสั้นๆ ในสหภาพโซเวียตในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1917 ภายใต้การนำของเลนิน (Lenin) ดังนั้น ถ้าเป็นไปได้ความคิดของฟูกยามาแล้ว การล่มสลายของลัทธิสตาลินในปีค.ศ. 1989 จึงไม่สามารถถูกมองได้ว่าเป็นการปราชัยของมาร์กซิสต์คลาสสิกได้เลย และสิ่งที่ประสพชัยชนะในปีค.ศ. 1989 นี้ก็มีใช้ "ประชาธิปไตย" ทว่ากลับเป็น "ทุนนิยม" (capitalism) ต่างหาก ความสำเร็จของการปฏิวัติในยุโรปตะวันออกก็คือ ผลกระทบที่มีต่อการจัดองค์กรทางการเมืองใหม่ของชนชั้นปกครองซึ่งเปิดโอกาสให้ชนชั้นนำด้านเทคนิค (เทคนิครุ่น) และข้าราชการของยุโรปตะวันออกได้บูรณาการเศรษฐกิจของสังคมเข้ากับตลาดโลกได้อย่างเต็มที่และช่วยในการเปลี่ยนผ่านจากทุนนิยมโดยรัฐไปสู่ทุนนิยมที่ถูกร้อยรัดเอาไว้ด้วยกันทั่วทั้งโลกใบนี้ (Callinicos, 1981: 58)

คอลลินิคอสได้โจมตีสมการ Marxism = Leninism = Stalinism โดยให้เหตุผลว่า "จุดแตกหักเชิงคุณภาพ" (qualitative break) ได้แยกแ่งลัทธิสตาลิน (Stalinism) ออกจากมาร์กซิสต์ (Marxism) และเลนินนิสต์ (Leninism) (Callinicos, 1981: 16) ทั้งทฤษฎีของมาร์กซ์และการปฏิบัติของเลนินต่างก็ไม่ยอมรับระบบที่มีลักษณะเพียงแคंपกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียวและที่มีลักษณะเป็น "การจ้องคั่งครตามลำดับขั้นเพื่อควบคุมทุกๆด้านของชีวิตทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยมีคณะบุคคลจำนวนแต่เพียงน้อยนิดอยู่บนส่วนยอดของกลไกของพรรค" (Callinicos, 1981: 15) นอกจากนั้น ยังมีข้อถกเถียงในแนวคิดมาร์กซิสต์คลาสสิก โดยเฉพาะในแนวคิดของทรอตสกี (Trotsky) และฝ่ายซ้ายที่เป็นปฏิปักษ์กับลัทธิสตาลิน ซึ่งนำเสนอพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจการล่มสลายของระบอบสตาลิน (Stalinist regimes) ในทฤษฎีของคอลลินิคอส มีประเด็นหลักๆอยู่ 3 ประเด็นที่มีความสัมพันธ์กันโดยเฉพาะคือ (Callinicos, 1981: 16-20)

ประเด็นแรก งานของมาร์กซ์ (ซึ่งถูกเพิ่มเติมและถูกทำให้ลึกซึ้งขึ้นโดยนักวิชาการมาร์กซิสต์รุ่นหลังๆ) ได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงยุคสมัยซึ่งอยู่ในรูปของความขัดแย้งที่อยู่เบื้องหลังซึ่งเกิดขึ้นระหว่างความสัมพันธ์และพลังทางการผลิตและการต่อสู้ทางชนชั้นซึ่งทั้งประนีประนอมและทำให้ความขัดแย้งเข้มข้นขึ้น การอธิบายดังกล่าวเป็นการนำเสนอกรอบที่จำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจการล่มสลายที่ดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งของระบอบศักดินา

ประเด็นที่สอง ในงานของนักคิดสายทรอตสกี (Trotskyist tradition) โดยเฉพาะงานที่มีความลึกซึ้งของโทนี คลิฟ (Tony Cliff) ได้ปรากฏให้เห็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจลักษณะพิเศษและวิวัฒนาการของลัทธิศักดินา (Cliff, 1974) คอลลินนิคอสเชื่อว่าการอธิบายเรื่อง "ทุนนิยมโดยรัฐ" (state capitalism) ของคลิฟนั้น เป็นการพยายามระบุให้เห็นชัดถึงความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในระบอบศักดินา-ระหว่างชนชั้นครอบงำที่ชุกครึ่ซึ่งดำเนินการอยู่ในระบบราชการและโรงงานอุตสาหกรรมของรัฐ และชนชั้นกรรมกรที่ถูกกีดกันมิให้เข้าไปควบคุมพลังการผลิตใดๆเลย ความขัดแย้งดังกล่าวนี้เองที่ได้นำระบอบศักดินาไปสู่ "วิกฤตที่รุนแรง" ขณะที่วิกฤตได้รับการแก้ไขชั่วคราว โดยการผนวกเศรษฐกิจยุโรปตะวันออกเข้ากับระเบียบทุนนิยมโลก ความขัดแย้งของระเบียบอันหลังนี้น่าจะส่งผลทำให้เกิดความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองที่รุนแรงมากยิ่งขึ้นในอนาคต และ

ประเด็นสุดท้าย ในการกำหนดความหมายให้กับ โครงการปลดปล่อยพันธนาการของมนุษยชาติ (human emancipation) พวกมาร์กซิสต์คลาสสิกได้เสนอทางเลือกให้กับระบอบที่ถูกครอบงำโดยชนชั้นในขณะนี้ (ทั้งในตะวันตกและในตะวันออก) ในการสนับสนุนการสร้างมโนทัศน์ของสังคมนิยมในฐานะเป็น "การปลดปล่อยตนเองของชนชั้นกรรมกร" (the self-emancipation of the working class) นั้น มาร์กซิสต์คลาสสิกเชื่อมั่นในวิสัยทัศน์ของ "ขบวนการของเสียงข้างมากจำนวนมหาศาลที่มีจิตสำนึกที่เกิดขึ้นเองและเป็นอิสระเพื่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ที่มีจำนวนมหาศาล" ตามที่มาร์กซ์ได้เคยเขียนเอาไว้ นีคือวิสัยทัศน์ของ "สังคมนิยมจากข้างล่าง" (socialism from below) ซึ่งขัดแย้งกับทั้งรูปแบบของการปกครองที่ครอบงำอยู่ในสหภาพโซเวียตและในยุโรปตะวันออก และประชาธิปไตยของตะวันตกที่อ่อนแอ (Callinicos, 1991: 18)

ยุคปัจจุบันเป็นยุคของระบบเศรษฐกิจที่เป็นเอกภาพเพียงระบบเดียว (Callinicos, 1991: 134) อย่างไรก็ดี มันก็เป็นระบบที่มีการชุกครึ่และความไม่เสมอภาคอย่างเห็นได้ชัด "ทุนนิยมที่ดำรงอยู่จริง" (really existing capitalism) (ซึ่งไม่เหมือนกับมายาคติเรื่องตลาดที่สร้างคุณภาพของตัวเองได้) มีลักษณะดังนี้ (1) การเติบโตของบรรษัทข้ามชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของรัฐ-ชาติ (2) วัฏจักรของวิกฤตการผลิตเหลือล้น (over-production) อนาธิปไตย (anarchy) และความสูญเปล่า (waste) (3) ความยากจนในดินแดนใจกลางของตะวันตกและความไม่เท่าเทียมกันในโอกาสของชีวิตระหว่างตะวันตกและโลกส่วนที่เหลือ และ (4) การสร้างผลข้างเคียงที่คุกคามชีวิตของการสะสมทุนของทุนนิยมที่ไร้การควบคุม ตัวอย่างเช่น ในรูปของอุณหภูมิของลูกโลก โบนี่ที่สูงขึ้นเรื่อยๆ (Callinicos, 1991: 98-106) คอลลินนิคอสได้ให้ข้อคิดว่า "ทุนนิยมสมควรถูกประณาม" และถึงเวลาแล้วที่จะต้องหันกลับ ไปรื้อฟื้น โครงการของมาร์กซิสต์คลาสสิกขึ้นมาอีก (Callinicos, 1991: 134-136)

สำหรับข้อสังเกตเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ในแนวคิดเสรีนิยมของคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 การเมืองมักถูกทำให้เท่ากับ โลกของการปกครองและความสัมพันธ์ของพลเมืองที่มีกับการปกครอง เมื่อใดก็ตามที่สมการนี้ถูกสร้างขึ้นมาและเมื่อใดก็ตามที่การเมืองถูกมองว่าเป็นบริบทที่แยกขาดออกมาจากเศรษฐกิจหรือวัฒนธรรม เมื่อนั้นบริบทอันกว้างใหญ่ไพศาลของสิ่งที่ป็นหัวใจของการเมืองในกระแสดวงคิดอื่นๆก็มีแนวโน้มที่จะถูกกำจัดออกไป จากทรรศนะอันนี้ มาร์กซิสต์อยู่ในแนวหน้าของการวิพากษ์วิจารณ์ทรรศนะดังกล่าว โดยเชื่อมั่นว่ามันเป็นการมองที่ดูประหนึ่งนอกจากจะไม่มีชนชั้นดำรงอยู่ รวมตลอดถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นไม่มีลักษณะชุกครึ่ และ

ชนชั้น ไม่ได้มีความแตกต่างพื้นฐานในเรื่องผลประโยชน์แล้ว ยังมองราวกับว่าความแตกต่างในเรื่องผลประโยชน์ไม่ได้เป็นตัวกำหนดชีวิตทางเศรษฐกิจและการเมืองเลย มาร์กซิสม์เชื่อว่าแหล่งที่มาหลักของอำนาจในปัจจุบัน (ซึ่งก็คือกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตของเอกชน) ได้ถูกถอดสลักการเมืองออกไป (depoliticised) โดยเสรีนิยม หมายความว่า มันได้ถูกกระทำตามอำเภอใจราวกับว่ามันไม่ได้เป็นเรื่องของการเมืองเลย

การวิพากษ์เสรีนิยมของมาร์กซิสม์คลาสสิกตามที่คอลลีนาคอสหียยกขึ้นมาให้เห็นนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญหลายประการ โดยปัญหาที่สำคัญกว่าเพื่อนก็คือ ปัญหาที่ว่าความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำให้มีลักษณะที่ไม่เป็นการเมือง(non-political) ได้หรือไม่ และปัญหาตามติดมาที่ว่า ความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันระหว่างอำนาจทางเศรษฐกิจและรัฐเป็นหัวใจสำคัญของการเมืองหรือไม่ อย่างไรก็ดี มันก็ยังทำให้เกิดปัญหาในการระบุให้เห็นถึงความสัมพันธ์กัน โดยตรงระหว่างการเมืองและเศรษฐกิจ การพยายามทำความเข้าใจการเมืองโดยอ้างอิงอำนาจทางเศรษฐกิจและชนชั้น และการปฏิเสธข้อสังเกตที่ว่าการเมืองเป็นรูปแบบของกิจกรรม โดยเฉพาะแต่เพียงอย่างเดียวนั้น ทำให้มาร์กซิสม์เองมีแนวโน้มที่จะกีดแยกประเด็นบางอย่างออกไปจากการเมือง โดยเฉพาะประเด็นทั้งหมดที่ไม่สามารถถูกลดทอนให้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชนชั้นได้ ตัวอย่างสำคัญได้แก่ ปัญหาในเวศ หรือประเด็นที่เกิดขึ้นจากการครอบงำของผู้ชายเหนือผู้หญิง หรือการครอบงำของกลุ่มเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์บางกลุ่มที่กระทำต่อกลุ่มอื่นๆ ประเด็นสำคัญอื่นๆที่ถูกละเลย ได้แก่ อำนาจของผู้บริหารธุรกิจหรือข้าราชการที่มีเหนือ "ลูกค้า" ของตน บทบาทของทรัพยากรที่เกี่ยวกับสิทธิอำนาจซึ่งอยู่ในองค์กรสังคมส่วนใหญ่ และรูปแบบและลักษณะของสถาบันที่มาจากทางเลือกต่าง

ดังนั้น ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขึ้นกับแนวคิดอย่างเช่นของคอลลีนาคอส จึงเกี่ยวข้องกับคำถามที่เกิดขึ้นตามมา เมื่อระเบียบของทุนนิยมได้ถูกแสดงออกมาในฐานะเป็นองค์รวม ซึ่งรูปการณ์ทั้งหมดของชีวิตทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมมีตำแหน่งแห่งที่อยู่ภายในนั้น กลไกบางอย่างของการจัดระเบียบทางสถาบัน (เช่น ระบบรัฐ ระเบียบทางทหาร) และรูปแบบบางอย่างของความสัมพันธ์ทางสังคม (เช่น ความไม่เสมอภาคทางเพศ และการกีดกันทางเชื้อชาติ) ได้ดำรงอยู่ก่อนแล้วก่อนการปรากฏตัวเข้ามาของทุนนิยม และยังคงมีบทบาทสำคัญในการก่อตัวและการกำหนดโครงสร้างของสภาวะสมัยใหม่ (modernity) (Held, 1992) นัยสำคัญของประเด็นดังกล่าวนี้ก็คือ มโนทัศน์วิถีการผลิต (mode of production) และการวิเคราะห์ชนชั้น (class analysis) มีลักษณะที่จำกัดมาก ข้อเสนอเรื่องความสำคัญของการผลิตและความสัมพันธ์ทางชนชั้นจำเป็นต้องถูกบดทิ้งไป แม้ว่ากรทำเช่นนั้นไม่อาจจะถูกทำให้หมายความว่า การวิเคราะห์ชนชั้นและความขัดแย้งทางชนชั้นกลายเป็นเรื่องที่ไม่มีความสำคัญ

มีปัญหาเพิ่มเติมที่จะต้องหียยกขึ้นมาพิจารณา โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ที่มาร์กซิสม์คลาสสิกมีต่อประชาธิปไตย ถ้าความแตกต่างทั้งหมดไม่ได้ถูกลดทอนลงให้เป็นเรื่องของชนชั้น และถ้าความแตกต่างในเรื่องความคิดเห็น (เช่น เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร) สามารถมาได้จากหลายๆแนวคิด ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องสร้าง "พื้นที่ทางสถาบัน" (institutional space) ขึ้นมาสำหรับการทำให้มี (และสำหรับวิวัฒนาการเกี่ยวกับ) ทางเลือกทางด้านยุทธศาสตร์และโครงการทางการเมือง

คิงเซนที่ขบวนการทางสังคมหลายขบวนการในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกได้พยายามกระทำมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1989 เป็นต้นมา อันที่จริง หากปราศจาก "พื้นที่" ดังกล่าว ก็เป็นการยากที่จะมองเห็นว่าพลเมืองสามารถเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการกำหนดสภาวะการปกครองการจัดตั้งสมาคมของพวกเขาได้อย่างไร การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการถกเถียงและการประนีประนอมเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะซึ่งเป็นการถกเถียงและการประนีประนอมซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยยึดถือ "เกณฑ์มาตรฐานแบบสภาวะวิสัย" (objective criteria) หรือที่เป็นกลางอย่างแท้จริงได้เลย เพราะมันไม่เคยมีสิ่งเหล่านี้ ในความเป็นจริงเลย (แม้ปรัชญาวิทยาศาสตร์เองจะเป็นที่รู้จักกันดี ในแง่ของการโต้แย้งกันอย่างเอาเป็นเอาตายเกี่ยวกับ

การมองหาว่าอะไรคือเกณฑ์หรือมาตรฐานสำหรับการหาข้อยุติให้กับข้อโต้แย้งระหว่างแนวคิด/ทฤษฎีที่ขัดแย้งกัน) ดังนั้น ชุดของกระบวนการและกลไกทางสถาบันสำหรับวิวัฒนาการและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะขาดเสียไม่ได้ มาร์กซได้ปกป้องบทบาทของการเลือกตั้งเพื่อที่จะเลือกเอาระหว่างบรรดาผู้ที่อาจจะเป็นตัวแทนของพรรคและผลประโยชน์ของท้องถิ่น โดยเป็นตัวแทนที่จะได้รับมอบอาณัติให้ทำหน้าที่แสดงออกซึ่งความคิด โดยเฉพาะ และคนเหล่านี้จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่สามารถถูกถอดถอนได้ ถ้าหากพวกเขาล้มเหลว เห็นได้ว่าตัวมาร์กซ์เองก็ตระหนักเป็นอย่างดีในความสำเร็จของความสามารถในการ "ปลดตัวแทนออกจากตำแหน่ง" ที่เป็นรูปธรรม คอลลินคือสก็เห็นด้วยกับความคิดนี้ อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางคนก็มีความเห็นว่าพรรคจะยังคงดำรงอยู่ไม่เพียงพอ (Held, 1987: 135-139)

ปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นกับพรรคของมาร์กซ์ที่มีต่อการเมืองและ "อวสานของการเมือง" (the end of politics) ในระเบียบของยุคหลังทุนนิยม (post-capitalist order) (เนื่องจากตามอรรถาธิบายดังกล่าวนี้ การเมืองจะถึงกาลอวสานเมื่อชนชั้นถูกทุบทำลายไป) ก็คือ มันไม่สามารถยอมรับได้ว่าความแตกต่างทางการเมืองเป็นสิ่งชอบธรรม ซึ่งอรรถาธิบายดังกล่าวนี้ก็เป็นเพียงความเห็นที่ว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มมีสิทธิที่จะเชื่อถือหรือต่อรองในฐานะเป็นสมาชิกที่มีความเสมอภาคของชุมชนการเมือง อันที่จริง การสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับการเมืองของมาร์กซ์เป็นการดึงเอาความชอบธรรมออกมาจาก (delegitimise) การเมืองภายในชุมชนของพลเมือง ความแตกต่างของพรรคทางการเมืองอย่างเป็นระบบสะท้อนให้เห็นผลประโยชน์ทางชนชั้นในสังคมทุนนิยม และภายหลังการปฏิวัติก็มีอันตรายาที่เห็น ได้ชัดจากกฎที่มีรูปแบบที่แท้จริงของ "การเมือง" (politics) ได้เพียงรูปแบบเดียวเท่านั้น เนื่องจากไม่มีพื้นฐานที่ถูกต้องชอบธรรมสำหรับความเห็นที่ไม่ลงรอยกันขั้นพื้นฐานอีกต่อไป "อวสานของชนชั้น" (the end of class) หมายถึงอวสานของพื้นฐานที่ชอบธรรมใดๆก็ตามสำหรับความขัดแย้ง (เฉพาะชนชั้นเท่านั้นที่มีผลประโยชน์อันมิอาจประนีประนอมกันได้) เป็นการยากที่จะปฏิเสธพรรคที่แฝงอยู่ในข้อเสนอนี้ และเป็นตัวขับเคลื่อนไปสู่รูปแบบอำนาจนิยม (authoritarianism) ของการเมือง (Held 1987: 137-139) ปรากฏว่าไม่มีขอบเขตสำหรับการกระตุ้นให้เกิดและการมีขึ้นกิจกรรมต่อความเห็นที่ไม่ลงรอยกันและวิวัฒนาการเกี่ยวกับกิจกรรมสาธารณะอย่างเป็นระบบอีกต่อไป ดูเหมือนว่ามาร์กซ์สมมองข้ามความสำคัญของฐานคิดของเสรีนิยมที่ว่าจะสร้างหลักประกัน ให้กับเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์และการกระทำเมื่อเผชิญกับอำนาจทางการเมือง (แม้ว่าจะไม่ได้หมายความว่าแต่อย่างใดว่าการกำหนดคปัญหาของเสรีนิยมแบบเก่าเป็นที่น่าพึงพอใจ อย่างมาก)

บทสรุปของข้อเสนอนี้ก็คือ ลัทธิสตาลิน (Stalinism) คงไม่ใช่เป็นเรื่องแค่เพียงการเดินແຫຼກคอก โคร่งการมาร์กซิสต์ -ซึ่งจริงๆแล้วแทบจะเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทว่ามันน่าจะเป็นเรื่องของผลที่เกิดจาก "โครงสร้างส่วนลึก" (deep structure) ของแนวคิดมาร์กซิสต์ที่เน้นคุณค่าของชนชั้น จุดยืนที่เป็นสากลของชนชั้นกรรมกร และการสร้างมโนทัศน์ของการเมืองที่ยังรากลึกอยู่ในการผลิต อิทธิพลของรูปแบบอื่นๆของ โครงสร้างสังคมกลุ่ม องค์กร เอกลักษณ์ ผลประโยชน์ และความรู้ ได้รับการประเมินค่าเอาไว้ต่ำมากทีเดียว ข้อเสนออันนี้ได้หมายความว่าลัทธิ สตาลินเป็นผลที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ของการปฏิวัติปี ค.ศ. 1917 นั่นก็คือ มันมีเงื่อนไขที่ซับซ้อนอีกเป็นจำนวนมากที่เป็นตัวกำหนดชะตากรรมของการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม มันมีนัยสำคัญอย่างเห็น ได้ชัดว่ามาร์กซิสต์เข้าใจผิดในฐานคิดของลูว์รีนิยมและเสรีนิยมประชาธิปไตยเกี่ยวกับรูปแบบและข้อจำกัดของอำนาจรัฐ และความเข้าใจผิดอันนี้เองที่เป็นส่วนที่แก้ไม่ตกของทฤษฎีการเมืองมาร์กซิสต์คลาสสิก ยิ่งไปกว่านั้น มันยังเป็นความเข้าใจผิดที่มีนัยสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเมือง ประชาธิปไตย และลักษณะขององค์กรทางการเมืองอีกด้วย

ข้อเสนอที่ว่าสิ่งที่ล้มเหลว ในสหภาพ โซเวียตก็คือลัทธิสตาลินหรือระบอบทุนนิยม โดยรัฐ (state capitalist system) นั้น ยังคงเป็นปัญหาอยู่ การมองเช่นนี้จะชัดเจนมากขึ้นเมื่อพิจารณาว่ามันไม่ใช่รูปแบบหนึ่งของทุนนิยมที่ล้มเหลว ทว่าเป็นรูปแบบของสิ่งที่เรียกว่า "สังคมนิยมที่

บริหารโดยรัฐ" (state-administered socialism) ซึ่งโดยตัวของมันเองแล้วก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปมากมายตั้งแต่สังคมที่เป็นแบบสังคมนิยมโดยรัฐ (state socialism) ของอดีตค่ายยุโรปตะวันออก ไปจนถึงระบอบสังคมนิยมประชาธิปไตยแบบดั้งเดิม (traditional social democratic regimes) ของตะวันตก แม้ว่าจะมีความแตกต่างที่สำคัญระหว่างรูปแบบต่างๆเหล่านี้ (ซึ่งเราไม่ควรมองข้ามความสำคัญเหล่านี้) ทว่ามันก็มีองค์ประกอบร่วมกันบางประการ กล่าวคือ ทั้งหมดนี้ล้วนดำรงอยู่ควบคู่ไปกับสถาบันราชการที่ควบคุมจากส่วนกลาง โครงการของสังคมนิยมที่บริหารโดยรัฐ ได้สูญเสียความนิยมอย่างเห็นได้ชัดเนื่องมาจากมันไม่สามารถกำหนดรูปแบบที่พึงปรารถนาและข้อจำกัดของการกระทำของรัฐได้สำเร็จ

สังคมนิยมที่ถูกบริหารจัดการ โดยรัฐนั้นอ้างว่าอำนาจรัฐสามารถกลายเป็นผู้คุ้มครองดูแล การดำรงอยู่ได้ การเข้าไปแทรกแซงในชีวิตของสังคม โดยสร้างหลักประกัน ให้กับการลงทุน, การจัดการเรื่องการเงินงาน และการขยายโอกาสด้านสวัสดิการ ทำให้รัฐมีแนวโน้มที่จะอ้างว่าตนเองเป็นผู้รอบรู้ในปัญหาเรื่องความจำเป็นและความต้องการ มองย้อนหลังกลับไป ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจเลยว่าการทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจอย่างเห็นได้ชัดของบรรดาผู้ที่รับผิดชอบกลไกของรัฐบาลนั้น ก็เป็นผลกระทบอันหนึ่งที่ไม่ได้คาดคิดกันมาก่อน -ซึ่งเป็นความระแวงสงสัยอย่างฝังจิตฝังใจเกี่ยวกับความชำนาญและความตกต่ำโดยทั่วไปในด้านความชอบธรรมของ "สังคมนิยม" (Held, 1989: chs. 5-6) หลายคนต่างก็พากันอ้างว่าสังคมนิยมหมายถึง ระบบกลไกของรัฐ การเฝ้าตรวจ (surveillance) ความล่าช้า และการควบคุมของรัฐ ซึ่งมีใช้จะปรากฏให้เห็นในฝ่ายขวาใหม่ (the New Right) และในภาพลักษณ์โดยเฉพาะของสื่อมวลชนของสหภาพโซเวียต) เท่านั้น ทว่ายังเกิดขึ้นกับผู้ที่เข้าไปสัมผัสกับบางหน่วยงานของรัฐสวัสดิการ (welfare state) ของตะวันตกเป็นประจำทุกวัน เช่น หน่วยงานประกันสังคม หน่วยงานด้านสังคม หน่วยงานการเคหะและผู้วางนโยบายเมือง

กล่าวโดยสรุป "วิกฤตของสังคมนิยม" (the crisis of socialism) (ทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ) มีอะไรที่มากกว่า "วิกฤตของลัทธิสตาลิน" (the crisis of Stalinism) ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนิยมและประชาธิปไตยจะต้องถูกนำมาขึ้นมาพิจารณากันใหม่ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมและสภาวะสมัยใหม่ เชื่อกันว่าจริงๆแล้วน่าจะมีเหตุผลทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติสำหรับการตั้งข้อสงสัยกับองค์ประกอบบางอย่างของโครงการสังคมนิยมแบบดั้งเดิม (traditional socialist project)

จากสภาวะสมัยใหม่สู่สภาวะหลังสมัยใหม่?

สำหรับพยูยามานั้น ลักษณะของสภาวะสมัยใหม่ก็คือชัยชนะของมโนทัศน์ทางการเมืองที่โดดเด่นอันหนึ่ง -นั่นก็คือ เสรีนิยม (liberalism) "สภาวะสมัยใหม่" (modernity) ก็คือการปรับเปลี่ยนรูปร่างใหม่ (re-shaping) ของโลกตามหลักการของเสรีนิยม สำหรับคอลลินส์คอสต์ สภาวะสมัยใหม่เป็นสภาวะสมัยใหม่แบบทุนนิยม ลักษณะทุนนิยมของสังคมและรัฐแบบใหม่นี้เองที่ทำให้สังคมนิยมและรัฐมีลักษณะโดดเด่นขึ้นมา ส่วนแอนโธนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) เป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับสมการ modernity = liberalism หรือ modernity = capitalism แม้ว่ากิดเดนส์จะนำเอาความคิดของมาร์กซ์มาใช้อย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นแล้ว ทว่าเขากลับนำมาใช้ในลักษณะวิพากษ์ โดยเน้นลักษณะหลายมิติ (multi-dimensional) ของสภาวะสมัยใหม่ แบบแผนที่เป็นสาเหตุ (causal) ที่ซับซ้อนและตรรกะเชิงสถาบันของสภาวะสมัยใหม่ รวมตลอดถึงคุณลักษณะที่อาจเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางสังคม

ในทรวงศ์ของกิดเดนส์ สภาวะสมัยใหม่มีมิติที่เกี่ยวกับสถาบันที่สำคัญอยู่ 4 มิติ ได้แก่ (1) ทุนนิยม (capitalism) ซึ่งเป็นระบบของการผลิตสินค้า (commodity) เพื่อตลาด โดยที่ในระบบนี้แรงงานรับจ้าง (wage labor) ก็เป็นสินค้าชนิดหนึ่งด้วย (2) อุตสาหกรรมนิยม

(industrialism) ซึ่งเป็นการนำเอาแหล่งที่มาของพลังงานที่ไม่มีชีวิตมาใช้เป็นเทคนิคการผลิต ในฐานะเป็นสื่อกลางพื้นฐานสำหรับการแปรสภาพธรรมชาติ (3) อำนาจบริหาร (administrative power) ที่ประสานงานกันทำหน้าที่ผู้ควบคุม (การควบคุมสารสนเทศและการเฝ้าจับตาคูกิจกรรรมของประชาชนที่ถูกปกครองโดยรัฐและองค์กรอื่นๆ) และ (4) อำนาจทางทหาร (military power) ซึ่งก็คือการรวมศูนย์วิธีการใช้ความรุนแรงเอาไว้ในกำมือของรัฐ

มิติทางสถาบันทั้ง 4 มิติดีมีความสำคัญไม่มากไม่น้อยไปกว่ากัน ทั้งนี้เพราะรูปแบบและตรรกะของแต่ละมิติมีความแตกต่างอย่างมากจากมิติอื่นๆ ตัวอย่างเช่น พัฒนาการและพลวัตของอำนาจทางทหารและการสงคราม (warfare) ย่อมมีผลกระทบต่อบรรยากาศและโครงสร้างของพัฒนาการของทุนนิยมที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการก่อตัวของชนชั้นและความขัดแย้งทางชนชั้น และช่วยทำให้เกิดระบบอำนาจใหม่ขึ้นกับทุน (ซึ่งหมายถึงระบบรัฐ-ชาติสมัยใหม่นั้นเอง) ดังนั้น การก่อตัวของระบบรัฐ-ชาติและพลวัตของความมั่นคง (และความไม่มั่นคง) ระหว่างประเทศจึงไม่สามารถที่จะถูกทำความเข้าใจได้อย่างง่ายๆ โดยแค่เพียงอ้างถึงตรรกะและพลวัตของทุนนิยมเท่านั้น (Giddens, 1990a)

ในความคิดของกิดเคนส์นั้น แต่ละมิติของมิติทางสถาบันทั้ง 4 มิตินี้ทำให้เกิดชุดของกระบวนการและแบบแผนที่เป็นสาเหตุอันเด่นชัดขึ้นมาชุดหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ กิดเคนส์เชื่อว่าถ้าไม่นำมันมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันแล้ว ก็จะทำให้ได้กรอบสำหรับการทำความเข้าใจลักษณะสำคัญบางอย่าง พัฒนาการและความตึงเครียดในสังคมสมัยใหม่ได้

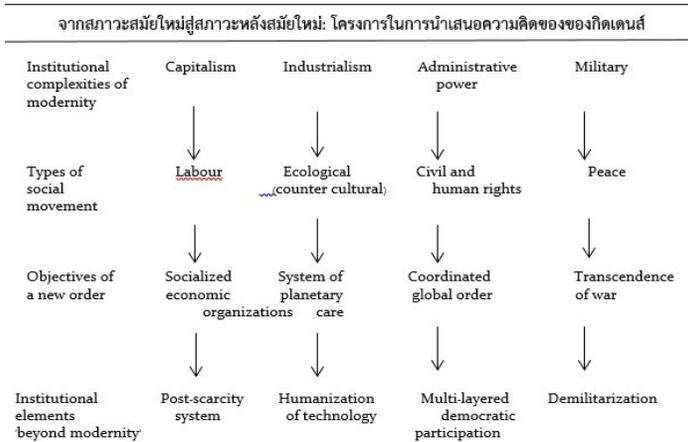
กิดเคนส์เชื่อว่า การวิเคราะห์ของมาร์กซ์ในเรื่องกลไกของการผลิตและการแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยม รวมทั้งการหาความหมายในเชิงวิพากษ์ของรูปแบบของการครอบงำและการกดขี่ทางชนชั้น ยังคงมีความสำคัญอยู่ในปัจจุบัน กระนั้น กิดเคนส์ก็แย้งว่า มีช่องโหว่ในความคิดของมาร์กซ์และในมาร์กซ์นิสต์ ไม่ว่าจะเป็นความคิดของมาร์กซ์จะมีความสำคัญสักเพียงใดก็ตาม ซึ่งก็หมายความว่ามันไม่สามารถถูกทำให้ทันสมัยขึ้นหรือถูกแก้ไขได้อย่างง่ายๆเลย ช่องโหว่เหล่านี้เกี่ยวข้องกับมิติที่แตกต่างกันของสภาวะสมัยใหม่ และรวมถึงการไม่ได้ให้อรรถาธิบายเรื่องของอำนาจ โดยเฉพาะอำนาจทางทหาร และการใช้ความรุนแรงโดยปัจเจกชน กลุ่มต่างๆ และรัฐ นี่เองที่ทำให้มาร์กซ์นิสต์มีข้อจำกัดในการนำมาใช้วิเคราะห์อำนาจบริหารและการตกผู้ถือกรรมในรัฐ-ชาติ รวมทั้งแหล่งที่มาและรูปแบบของความขัดแย้งที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับชนชั้น

ตามความคิดของกิดเคนส์ มิติเชิงสถาบันที่ซับซ้อนแต่ละมิติของสภาวะสมัยใหม่ควรจะถูกรบกวนหรือถูกทำความเข้าใจในฐานะเป็นบริบทของการแข่งขันหรือความขัดแย้ง ชนชั้นกรรมากรหรือขบวนการแรงงานมักจะเป็นรูปแบบอันหนึ่งของการตอบโต้ของกลุ่มที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ถูกจุดชนวนโดยสภาวะการณของสมัยใหม่ โดยการโยกทุนนิยมให้เข้ากับสภาวะสมัยใหม่ และการต่อสู้ของชนชั้นกรรมากรให้เข้ากับผลประโยชน์ที่ก้าวหน้าและไม่มีฝัก ไม่มีฝ่าย (เช่น การทำให้จุดยืนของขบวนการแรงงานกลายเป็นจุดยืนทั่วไปและเป็นสากล) ทำให้มาร์กซ์ไม่สามารถทำความเข้าใจเรื่องสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การที่มีรูปแบบอื่นๆของการเมืองซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้จากมุมมองของชนชั้นแต่เพียงอย่างเดียว และประการที่สอง คือ การอธิบายสภาวะสมัยใหม่ในเชิง "วิพากษ์" จะต้องให้ครอบคลุมมุมมองที่กว้างไกลมากกว่าผลประโยชน์ของแรงงาน ถ้าหากต้องการจะอ้างว่ามันแสดงให้เห็นถึง "ระเบียบสังคมที่มีความเป็นมนุษย์และยุติธรรม" (Giddens, 1990b)

กิดเคนส์ยอมรับว่าการพิจารณาตรวจสอบ "สังคมนิยม" (socialism) กันใหม่ ภายหลังการปฏิวัติปี ค.ศ. 1989-1990 หมายความว่าถึงการสำรวจระเบียบทางสถาบันอันเป็นทางเลือกของแต่ละมิติหลักๆของสภาวะสมัยใหม่ การสำรวจดังกล่าวว่าเท่านั้นที่สามารถนำพาพวกเราให้ "ข้ามพ้นสภาวะสมัยใหม่" เพื่อไปสู่การที่เราสามารถมองเห็นภาพของระเบียบยุคหลังสมัยใหม่ได้ ระเบียบดังกล่าวมีลักษณะที่ยากเกินกว่าจะจินตนาการได้ และมีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะรับประกันได้ว่าวิธีคิดแบบสังคมนิยมหรือแบบยูโทเปียที่มีมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม ขบวนการทางสังคมนิยมที่ทิศทางมุ่งสู่นาคต (future-oriented) และการทำความเข้าใจพลวัตทางสถาบันของสภาวะ

สมัยใหม่ เป็นกฎระเบียบไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่ๆ ขณะที่ระเบียบยุคหลังสมัยใหม่จะมีความซับซ้อน เจริญก้าวหน้ามากขึ้นนั้น มันก็จะแสดงให้เห็นถึงขบวนการที่ก้าวพ้นสภาวะสมัยใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมๆ กับมิติทั้ง 4 แต่ละมิติที่ได้กล่าวมาแล้ว การขยายตัวของทุนนิยมอย่างไร้การกำหนดกฎระเบียบเป็นทางเลือกที่ใช้การไม่ได้แล้วในสภาวะการณ์ปัจจุบัน เช่นเดียวกับการคงอยู่ต่อไปของสังคมที่เป็นสังคมนิยมโดยรัฐ ถ้าสังคมนิยมหมายถึงการผลิตภายใต้การวางแผนอย่างเคร่งครัดซึ่งได้มีการจัดตั้งเป็นองค์กรขึ้นมาก่อนภายในรัฐ-ชาติแล้ว เราคงจะเห็นได้ว่ามันไม่สามารถทำงานได้อีกต่อไป นี่ก็คงเป็นเช่นเดียวกับการสะสมทุนอย่าง "ไม่มีที่ห้ามล้อ" ในระบบทุนนิยม ทั้งนี้มันไม่สามารถจะอยู่ยงคงกระพันได้เมื่อคำนึงถึงเรื่องทรัพยากร และช่องว่างขนาดมหึมาของโอกาสในชีวิตที่เกิดขึ้นกับกลุ่มและภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมีราคาค่าของความเป็นชีวิตมนุษย์จนแทบจะไม่มีใครเลยที่จะยอมรับมันได้ (จำนวนประชาชนที่เสียชีวิตเพราะอาหาร ไร้คุณภาพในแต่ละปีมีมากกว่าที่เกิดจากการทิ้งลูกกระเบิดที่ฮิโรชิมาทุกๆ 3 ปี ทว่านี่ไม่ได้เป็นเพราะการผลิตอาหารไม่เพียงพอในระดัย โลกเลย) (Bennett and George, 1987) ในทางตรงข้าม กิติกเนสส์กลับออกมาปกป้องความเป็นไปได้ของระเบียบตลาดที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ ซึ่งจะปรากฏให้เห็นได้ในระบบเศรษฐกิจยุค "หลังการขาดแคลน" (post-scarcity) โดยที่ในระบบดังกล่าวนี้ สังคมที่พัฒนาแล้วจะดำเนินการปรับเปลี่ยนที่สำคัญเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและรูปแบบของชีวิตของตนเพื่อนำไปช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ โลกค่อยพัฒนาให้มันมีศรีสุขขึ้นมาให้ได้

กิติกเนสส์ได้สำรวจความเกี่ยวข้องกันระหว่างมิติหลักๆ ของสภาวะสมัยใหม่ทั้ง 4 มิติ และขบวนการทางสังคม (social movements) ซึ่งเกิดขึ้นจากมิติดังกล่าวและเป็นตัวกระทำที่แข็งขันในการก่อตัวขึ้นมาใหม่ (re-formation) ของมัน ถ้ากระบวนการแรงงานปรากฏตัวขึ้นมาในฐานะเป็นผลผลิตของ และเป็นการตอบโต้ต่อสัญญาแรงงานแบบทุนนิยม ขบวนการสิ่งแวดล้อมก็สามารถถูกมองได้ว่าเป็นผลผลิตของ และเป็นการทำยที่มีต่อการเสื่อมสลายของระบบนิเวศที่เกิดขึ้นหลังจากการคืนตัวของอุตสาหกรรมนิยม ตำแหน่งแห่งที่ของขบวนการสิทธิของพลเมืองและของมนุษยชาติก็คือ ระบบของอำนาจที่ไร้ความรับผิดชอบ ขณะที่ขบวนการสันติภาพก็เป็นผลผลิตของ และเป็นพลังหลักที่ต่อต้าน โครงสร้างของอำนาจทางทหารในปัจจุบัน การนำเอา "วิสัยทัศน์ที่เป็นทางเลือก" (alternative visions) ของขบวนการเหล่านี้มาใช้ในการวิเคราะห์ความเป็นไปได้เชิงโครงสร้างของการเปลี่ยนผ่าน (transition) ที่เกิดขึ้นมาจากสถาบันต่างๆ ของสภาวะสมัยใหม่ [ซึ่งเป็นมุมมองที่กิติกเนสส์เรียกว่า "ลัทธินิยมแบบยูโทเปีย" (utopian realism)] นำไปสู่การสร้างมโนทัศน์ขึ้นมาใหม่ (reconceptualisation) ของสิ่งที่จะเป็น "การพ้นสภาวะสมัยใหม่" (beyond modernity) ภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงกลุ่มและขบวนการของสภาวะสมัยใหม่เข้ากับโครงการในอนาคตและองค์ประกอบเชิงสถาบันของระเบียบยุค "หลังสมัยใหม่" ("post-modern" order)

ภาพ จาก

สภาวะ

สมัยใหม่สู่สภาวะหลังสมัยใหม่: โครงการในการนำเสนอความคิดของกิดเดนส์
 ที่มา สังเคราะห์ความคิดของ Giddens จากหนังสือ *The Consequences of Modernity (1990a)*
 โดยเฉพาะจากหน้า 59,102,150,159,164,166 และ 171

ในทางกลับกัน พัฒนาการดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับระเบียบการเมืองที่สอดคล้องกันมากขึ้นทั่วโลก โบนัส และนี่เองที่ตัวกิดเดนส์เองก็เชื่อว่าสามารถ ไล่ล่อออกมาให้เห็นได้ แนวโน้มไปสู่โลกาภิวัตน์มากขึ้นนี้กำลังบีบบังคับ ให้รัฐต่างๆต้องร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น (แม้ว่าจะอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกัน) ขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มขยายพื้นที่ “ข้างล่าง” ของระดับรัฐ-ชาติ เพื่อให้การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เหล่านี้จะเป็นจริงเป็นจริงขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมันถูกเชื่อมโยงเข้ากับการแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้น ในปริมาณพลของอำนาจทางทหาร และกิดเดนส์ก็เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีทางเป็นไปได้ ในปัจจุบัน แทบจะไม่มีรัฐใดเลยที่จะได้รับสิ่งต่างๆ จากการขยายดินแดนอย่างยืนยาวถาวร ท่ามกลางการเผชิญหน้ากับอำนาจทำลายล้างของเทคโนโลยีทางการทหารและความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันของ “ประชาชน” และ “ดินแดน”

กิดเดนส์เชื่อว่าขณะที่แนวโน้มของการทำลายล้างบางอย่างในระบอบนี้เวดของ โลกอาจจะดำรงอยู่ต่อไปจนอายุที่ระยับยั้งได้ แต่มันก็มีกรณีที่แนวโน้มในเชิงต่อต้านที่เห็นได้ชัดขึ้นมาด้วย ซึ่งแนวโน้มอันหลังนี้อาจจะได้รับการพิทักษ์ปกป้อง โดยความซับซ้อนเชิงสถาบันของระเบียบยุคหลังสภาวะสมัยใหม่ แม้ว่าเราไม่สามารถ “ทักทัก” ได้ว่า เหตุการณ์โลกกำลังจะเคลื่อนตัวไปในทิศทางที่ถูกกำหนดให้โดย “ข้อพิจารณาแบบยูโทเปีย” (utopian considerations) อันหลากหลายเหล่านี้ ทว่ากิดเดนส์ก็ยังเชื่อว่า “การโต้แย้งถกเถียงทั้งหมด ซึ่งล้วนนำเสนออนาคตที่เป็นไปได้ทั้งหลาย รวมทั้งอนาคตที่กล่าวมานี้ โดยธรรมชาติของมันแล้วสามารถสร้างผลกระทบบางอย่างได้แน่นอน” (Giddens, 1990a) อรรถาธิบายเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่ยังคงเป็น โครงการที่จำเป็นอย่างยิ่ง

ประเด็นที่เราสามารถตั้งข้อสังเกตในเชิงวิพากษ์ในที่นี้ได้ก็คือ จุดเน้นของกิดเดนส์ในเรื่องลักษณะหลายมิติ (multi-dimensional) ของสภาวะสมัยใหม่และแบบแผนที่เด่นชัดและซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของสภาวะสมัยใหม่นี้ มีข้อได้เปรียบมากกว่าทฤษฎีอื่นๆที่ละเอียดหรือลึกลับของสำคัญของสถาบันหลักบางอย่าง (เช่น อำนาจทางทหาร) อันเนื่องมาจากการเน้นที่ทับแคบในเรื่องชุดของคำอธิบายเพียงชุดเดียว (เช่น การต่อสู้ทางชนชั้น) หรือเป็นเพราะไม่สามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์บางอย่างได้ (เช่น รูปแบบของอำนาจทางเศรษฐกิจ) ซึ่งเกิดขึ้นในแนวคิดเหล่านั้น (เช่น ความสัมพันธ์กันในเชิงตลาด) และในที่สุดก็นำไปสู่การละเลยปัญหาสำคัญๆ (เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเสรีภาพทางเศรษฐกิจและเสรีภาพทางการเมือง) ทำนอง

เดียวกัน ทรรศนะของกิดเคนส์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างรัฐและสังคม และการร้อยรัดเข้าด้วยกันของชาติและระหว่างชาติซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปร่างหน้าตาของยุคใหม่ ก็มีข้อได้เปรียบเหนือมุมมองที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่โดดเด่นส่วนใหญ่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ซึ่งมุมมองเหล่านี้มักจะติดทักเอวร้ายกาจแห่งของการเปลี่ยนแปลงของสังคมปรากฏอยู่ในกระบวนการที่อยู่ภายในสังคมนั้นๆ ซึ่งหมายถึงในโครงสร้างอำนาจ (เสรีนิยม) หรือความสัมพันธ์ทางการผลิต (มาร์กซ์นิยม) ยิ่งกว่านั้น ความพยายามของกิดเคนส์ที่จะพูดถึง “ด้านที่อยู่ไกลออกไป” ของสภาวะสมัยใหม่ที่ปรากฏให้เห็นพร้อมๆกับแกนหลักของสถาบันจำนวนหนึ่ง นับได้ว่าเป็นการให้มุมมองที่สำคัญในการพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นอิสระและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของรูปแบบต่างๆของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในที่สุดแล้วก็สามารถมองเห็นจุดอ่อนของตัวแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ส่วนใหญ่ (เช่น ตัวแบบที่มีพื้นฐานอยู่บนการเมืองหรือเศรษฐกิจ บนปัจจัยเชิงโครงสร้างหรือกระบวนการทางสังคม ในระดับท้องถิ่นหรือระดับโลก)

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าแปลกอีกเช่นกันที่มีมติเชิงสถาบันและบริบทของกิจกรรมบางอย่างไม่ได้เข้ามามีบทบาทในโครงการ (scheme) ของกิดเคนส์เลย เช่น กฎหมาย, วัฒนธรรม และการแบ่งแยกระหว่าง “สาธารณะ” และ “ส่วนตัว” ออกจากกัน ประเด็นหลังนี้บางทีอาจจะเป็นลักษณะที่โดดเด่นอันหนึ่งของสภาวะสมัยใหม่ การละเลยสิ่งต่างๆเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการครอบคลุมของอรรถาภิธานของกิดเคนส์ และเกี่ยวกับความสามารถในการชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงหลายๆบางอย่างที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง (เช่น แบบแผนและรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปของกฎหมายมหาชน การแปรสภาพเอกลักษณ์ของชาติและของวัฒนธรรม ตลอดจนการพลิกผันในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศและความเป็นพลเมือง การมีส่วนร่วมในการเมือง และสวัสดิการสังคม)

ทำนองเดียวกัน ขบวนการทางสังคมอีกหลายขบวนการ นับตั้งแต่กลุ่มศาสนาเรื่อยไปจนถึงนักเคลื่อนไหวแนวเฟมินิสม์ (Feminism) ก็ไม่ได้เข้ามามีบทบาทในโครงการของกิดเคนส์เลย นี่ก็แสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่ากรอบความคิดของเขาอาจจะไม่เพียงพอ ในการที่จะนำไปใช้ “ต่อรอง” กับปัญหาเร่งด่วนสำคัญบางประการในวัฒนธรรมและการเมืองในปัจจุบัน อันที่จริงการไม่เปิดโอกาสให้มีพื้นที่สำหรับขบวนการเหล่านี้ คงจะมาจากความเข้าใจผิดของกิดเคนส์ที่มองว่าขบวนการเหล่านี้ ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสภาวะสมัยใหม่และพลวัตของสภาวะสมัยใหม่นั้นเอง นอกจากนั้น รูปแบบของความสัมพันธ์ที่กิดเคนส์ชี้ให้เห็นระหว่างขบวนการทางสังคมที่สำคัญและกลุ่มสถาบัน ก็ไม่ได้มีความชัดเจนแต่อย่างใด ขบวนการต่างๆที่เปลี่ยนแปลงทิศทางตลอดเวลา (จากประเด็นเรื่องของการประชาชนไปสู่ประเด็นทางการเมืองและสังคมที่กว้างกว่า) และตำแหน่งแห่งที่ในเชิงสถาบันของมันที่แตกต่างกันไปในช่วงเวลาหนึ่งๆ (เศรษฐกิจ ชุมชนทางการเมือง ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น) ไม่สามารถเข้ากันได้กับแผนที่ทางความคิดซึ่งจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสถาบันและกลุ่มทางสังคมเอาไว้อย่างตายตัวหรือไร้พืด (Held, 1989: ch.7)

ขณะที่กิดเคนส์เน้นความสำคัญของและให้น้ำหนักกับความเป็นสาเหตุของมิติเชิงสถาบัน โดยเฉพาะที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ข้อเสนอลงของเขามีความกำกวมในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาที่สำคัญบางประการ หมายความว่าความซับซ้อนของการจัดแบ่งประเภททำให้ไม่สามารถอธิบายประเด็นปัญหาสำคัญได้อย่างครอบคลุมและแน่นอน เช่น ไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่นอนว่ารัฐบาลสมัยใหม่เกิดขึ้น ในระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้อย่างไรและในระดับใด ท่าทีของกิดเคนส์ก้าวไปกว้างมาระหว่างการเมืองรัฐในฐานะเป็น “รัฐทุนนิยม” (capitalist state) และในฐานะเป็น “ระบบอำนาจ” (power system) ในตัวของมันเองและของตัวของมันเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “การให้ความสำคัญเชิงสัมพัทธ์ของชนชั้น vs ความขัดแย้งและเศรษฐกิจที่ไม่ใช่ชนชั้น vs อำนาจทางการเมือง ในการวิเคราะห์รัฐ-ชาติที่เป็นทุนนิยมของกิดเคนส์ยังคงมีความแน่นอนอยู่” (Jessop, 1989; Held and Thompson, 1989: 122) นับว่าความสำคัญของการกำกวมนี้มีความสำคัญเนื่องจากถ้าหากลักษณะที่ไม่ได้เป็นทุนนิยมของรัฐสมัยใหม่

ไม่ได้ถูกแบ่งแยกออกมาต่างหากแล้ว ในด้านหนึ่งนั้นเราก็มองไม่เห็นว่าจะเข้าใจองค์ประกอบที่สำคัญอีกหลายอันของการเมืองยุคใหม่ (modern politics) ซึ่งโดยหลักการแล้วก็คือความสำคัญของโครงสร้างอำนาจสาธารณะที่ "ไม่ใช่ตัวบุคคล" (impersonal) รูปแบบของรัฐธรรมนูญ รวมตลอดถึงความหลากหลายของศูนย์อำนาจภายในและภายนอกรัฐ และในอีกด้านหนึ่งนั้น ปัจจัยที่สำคัญหลายประการที่เกี่ยวข้อง ในการกำหนดพลวัตและรูปแบบของรัฐที่มีอยู่ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของรัฐ รวมตลอดถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับลักษณะเชิงโครงสร้างของระบบการเมืองระหว่างประเทศ และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับปัญหาความมั่นคงที่เผชิญหน้ารัฐสมัยใหม่อยู่ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นแรงกดดันให้รัฐต้องเตรียมทำสงครามเพื่อเป็นหลักประกันให้กับสันติสุข และถ้าหากปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำมาพิจารณาอย่างเพียงพอแล้วละก็ ยังเป็นที่น่าสงสัยกันอยู่ว่า "ด้านที่อยู่ไกลออกไป" (far side) ของสภาวะสมัยใหม่จะสามารถถูกรับรู้ได้อย่างถูกต้องหรือไม่

ความน่าเชื่อถือของการสร้างโมทัศน์ของกิตเคนส์เกี่ยวกับระเบียบสังคมในยุคหลังสมัยใหม่ (post-modern) ได้ถูกทำให้ลดน้อยลงไปในเนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้น 3 ประการคือ *ประการแรก* มันไม่สามารถเป็นทฤษฎีการเมืองที่สร้างความหมายอย่างเป็นระบบให้กับ "ความคิดทางการเมือง" (the political good) ที่สัมพันธ์กับสถาบันที่เกี่ยวข้องและปัญหาต่างๆที่เรเผชิญอยู่ทุกวันนี้ การสร้างโมทัศน์ของกิตเคนส์ในเรื่อง "ระเบียบสังคมที่มีมนุษยธรรมและยุติธรรม" "การเข้าไปเกี่ยวข้องร่วมกันกับทรัพยากรของโลกที่ถูกนำมาใช้" และ "ระบบเศรษฐกิจยุคหลังขาดแคลน (post-scarcity)" ยังไม่เป็นที่ชัดเจนเพียงพอ *ประการที่สอง* ข้อกำหนดให้ดำเนินการในเชิงสถาบันที่กิตเคนส์ผลักดันให้มันขึ้นนั้น จะต้องได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น เพราะความสัมพันธ์ของกลุ่มสถาบันที่มีซึ่งกันและกันนั้นยังไม่ได้อยู่ในระดับที่จะเป็นทฤษฎีได้ และเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นการยากที่จะทราบได้ว่าตรรกะเชิงสถาบันอาจจะเข้ามาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันได้อย่างไร และ *ประการสุดท้าย* สถาบันใดและองค์กรใดที่อาจจะเสนอเส้นทางให้เดินจากสภาวะสมัยใหม่ไปสู่ "ด้านที่ไกลออกไป" ของมัน - ซึ่งเป็นเรื่องของการเปลี่ยนผ่านทั้งหมด - นั้น ยังคงไม่มีการพูดถึง ทว่ามันก็ไม่ควรจะถูกตั้งคำถาม "ยูโทเปีย" ยังไม่เป็นจริงเป็นจังขึ้นมา

ปัญหาเรื่อง "ความคิดทางการเมือง"

การปฏิวัติในยุโรปตะวันออกเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์อย่างไม่มีข้อสงสัย การล่มสลายของจักรวรรดิโซเวียตและการล่าถอยของคอมมิวนิสต์ทั่วยุโรปมิได้เป็นแค่เพียงเหตุการณ์สำคัญของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เท่านั้น ทว่าน่าจะเป็นของประวัติศาสตร์ยุคใหม่ด้วยกระแสนการเปลี่ยนแปลงระลอกแล้วระลอกเล่าได้แผ่เข้าไปสู่สถาบันการเมืองและความเชื่อที่มีมาแต่เดิมทั่วโลก

การตีความการปฏิวัติอันหลากหลายและผลกระทบของการปฏิวัติที่มีต่อโลกปัจจุบัน อย่างน้อยที่สุดก็สะท้อนให้เห็นสิ่งหนึ่ง นั่นก็คือ ประวัติศาสตร์ยังไม่ถึงกาลอวสาน และอุดมการณ์ยังไม่อาลัย เสรีนิยมและมาร์กซิสต์ซึ่งเป็นอุดมการณ์อันโดดเด่นที่มีรากเหง้าย้อนกลับไปได้ถึงช่วงการก่อตัวของสภาวะสมัยใหม่นั้น ยังคงมีชีวิตและกระโดดโลดเต้นอยู่ แม้ว่าเสรีนิยมจะโดดเด่นมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทว่ามาร์กซิสต์ก็ไม่ถึงกลับสิ้นเรี่ยวแรงแต่อย่างใด

การอธิบายใหม่ๆเกี่ยวกับความซับซ้อนของสภาวะสมัยใหม่ได้ถูกทำให้ลึกซึ้งมากขึ้นจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถจับบัตเป่าข้อจำกัดบางประการของความคิดทางการเมืองและสังคมในยุคแรกๆได้ อย่างไรก็ตามก็ อรรถาธิบายใหม่ๆเหล่านี้ดังเช่น ทรรศนะที่มีต่อโลกสมัยใหม่ที่มีหลายมิติของ กิตเคนส์ซึ่งได้ยกตัวอย่างมาให้เห็น ในบทความชิ้นนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาใหม่ๆขึ้นมาด้วยเช่นกัน และปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้รับการขานไขจนเป็นที่น่าพอใจแต่อย่างใด

หนึ่งในบรรดาปัญหาเหล่านี้ก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับความหมายของ "ความคิดทางการเมือง" หรือเกี่ยวกับการที่เราจะสามารถนิยาม "ชีวิตที่ดี" (the good life) ในการเมืองปัจจุบันได้อย่างไร นี่เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบางสิ่งบางอย่างที่ ฟูกูยามา คอลลิคินอส และกิตเคนส์

ต้องการพูดถึง (ไม่ว่าจะ โดยตรงหรือโดยอ้อม) และช่วยเป็นพื้นฐาน ในการทำความเข้าใจสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนแรกเกี่ยวกับข้อเสนอของทั้งสามคน

สำหรับฟูกูยามา ชีวิตที่ตื่นเกิดจากการหล่อหลอม โลกสมัยใหม่ต่อไปเรื่อยๆ ด้วยหลักการเสรีนิยม ชีวิตทางการเมืองซึ่งไม่ต่างไปจากชีวิตทางเศรษฐกิจ เป็น (หรือควรจะเป็น) เรื่องของเสรีภาพและความคิดริเริ่มของปัจเจกบุคคล ยิ่งมันใกล้เคียงกับสภาพเช่นนี้มากเท่าไร มันก็สามารถถูกนำมาอ้างได้อย่างชอบธรรมมากยิ่งขึ้นว่าความดีทางการเมืองได้บรรลุถึงแล้ว อันที่จริง ปัจเจกบุคคลเท่านั้นที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน ในระดับที่เขา/หล่อนสามารถดำเนินการให้บรรลุหรือพยายามที่จะทำให้เป้าหมายของตนได้เลือกขึ้นมาเองและผลประโยชน์ของตนเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ ความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกันสามารถดำรงอยู่ได้ ในบรรดาปัจเจกบุคคล การได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพบางอย่าง ได้รับการเคารพ และพลเมืองทุกคนถูกปฏิบัติอย่างเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย ฐานคดีนี้จะต้องไปด้วยกัน ได้กับการสร้างและปกป้อง โลกซึ่งปัจเจกบุคคล "ที่มีเสรีภาพและความเท่าเทียมกัน" สามารถสร้างความก้าวหน้าให้กับตนเอง โดยมีอุปสรรคทางการเมืองน้อยที่สุด -ไม่ว่าจะเป็น โลกตะวันตกหรือ โลกตะวันออก เหนือหรือใต้

ในทางตรงข้าม คอลลีนคอสและบรรดานักคิดแนวมาร์กซิสต์คลาสสิกจะออกมาปกป้องความน่าพึงปรารถนาของเป้าหมายและวิธีการของสังคมนิยมอย่าง สำหรับนักคิดเหล่านี้ การนำเอาความเสมอภาคและเสรีภาพมาพิจารณาอย่างจริงจัง ย่อมเป็นการทำทลายทรวงระบอบที่ว่าคุณค่าเหล่านี้สามารถบรรลุได้โดยปัจเจกบุคคลที่ถูกปล่อยให้อยู่กับเครื่องมือที่พวกตนมีอยู่แล้ว ในระบบเศรษฐกิจ "ตลาดเสรี" และในรัฐที่มีบทบาทน้อยมากหรือมีบทบาทจำกัด ความเสมอภาคเสรีภาพ และความยุติธรรม (ซึ่งคนพวกนี้ยอมรับว่าเป็น "จินตภาพอันยิ่งใหญ่") ไม่สามารถบรรลุถึงได้ใน โลกที่ถูกครอบงำ โดยกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชนและเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทว่าจินตภาพเหล่านี้สามารถเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาได้ก็แต่โดยการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักประกันว่า ปัจจัยการผลิตจะต้องตกเป็นของสังคม (socialisation of the forces of production) - นั่น การถือครองร่วมกัน และกระบวนการที่ช่วยในการควบคุมของสังคม เฉพาะประเด็นหลังนี้เท่านั้นที่สามารถเป็นหลักประกันได้อย่างดีที่สุดว่า "พัฒนาการที่เสรีของแต่ละคน" ไปด้วยกันได้กับ "พัฒนาการที่เสรีของคนทั้งหมด"

แม้ว่าการปฏิวัติของยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกจะทำให้ประชาธิปไตยก้าวออกมาขึ้นอยู่แถวหน้าของการเมืองทั่วทุกภูมิภาคของโลก ความน่าสนใจและลักษณะของประชาธิปไตยโดยตัวของมันเองนั้นยังคงได้รับการพิจารณาไม่เพียงพอกจากทั้งฟูกูยามาและคอลลีนคอสในงานเขียนของฟูกูยามา ประชาธิปไตยถูกบังคับโดยการยืนยันในหลักการทางการเมือง เศรษฐกิจ และจริยธรรมของปัจเจกบุคคล คำถามและปัญหาของความรับผิดชอบแบบประชาธิปไตยอย่างน้อยที่สุดก็มีความสำคัญรองลงมาจากความจำเป็นของเสรีภาพของปัจเจกบุคคลภายใต้กฎระเบียบทางการเมือง ส่วนในงานเขียนของคอลลีนคอสนั้น การพูดถึงมันในทัศนต่างๆ เช่น ชุนชัน ความขัดแย้งทางชนชั้น และการผลิต ได้เข้ามาแทนที่การวิเคราะห์ประชาธิปไตยอย่างลึกซึ้ง ส่วนการสร้างมันในทัศนของความคิดทางการเมืองก็มีจุดอ่อนบางประการเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว กิดเคนส์ได้เพียงแต่จะไม่สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองขึ้นมาเท่านั้น ทว่าจุดยืนของเขาที่ไม่ได้นำเสนออรรถาธิบายใดๆ เกี่ยวกับความหมายของประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันเลย นอกจากความซับซ้อนในความคิดของกิดเคนส์แล้ว ทฤษฎีของเขาในเรื่องระเบียบยุคหลังสังคมนิยมใหม่ (post-modern order) ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่ความจำเป็นในการสร้างระบบเศรษฐกิจยุคหลังการขาดแคลน (post-scarcity economic system) เทคโนโลยีที่มีความเป็นมนุษย์ (humanised technology) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตัดเรื่องการทหารออกไป (demilitarised international relations) และการมีส่วนร่วมที่ขยายวงกว้างมากขึ้น (increased participation) ได้ "เดินเลียง" ปัญหาที่ว่าจะเป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริงด้วยวิธีใดและอย่างไร

ทั้งๆที่ประชาธิปไตยได้ปรากฏตัวให้เห็นเกือบเต็มไปหมด อีกทั้งยังได้มีการนำประชาธิปไตยมาใช้ทั่วไปในวาทกรรมทางการเมือง และมีการปลุกเร้าให้มันกลายเป็นสิ่งสากลในการปฏิบัติโดยระบอบการเมืองต่างๆในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 กระนั้นประชาชนก็ยังไม่เคยมีตำแหน่งแห่งที่อยู่ตรงศูนย์กลางของทฤษฎีเกี่ยวกับสภาวะสมัยใหม่หรือหลังสมัยใหม่นเลย ประชาธิปไตยฉายแสงแห่งความชอบธรรมสากลต่อชีวิตทางการเมืองสมัยใหม่ (อย่างเช่น นโยบายและยุทธศาสตร์จะมีความถูกต้องชอบธรรมและเหมาะสมเฉพาะในบริบทที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น) อย่างไรก็ดี ประเด็นที่ว่าเงื่อนไขเช่นไรที่จะได้รับการพิจารณาอย่างมีเหตุผลว่าเป็นประชาธิปไตย และเมื่อใดที่เราสามารถอ้างถึงประชาธิปไตยได้อย่างชอบธรรม เหล่านี้ยังคงเป็นเรื่องที่ยังไม่ถูกทำให้กระจ่างชัดแต่อย่างใด ดังนั้น ในส่วนสุดท้ายของบทความชิ้นนี้ จะเป็นการนำเสนอความคิดบางประการเกี่ยวกับประเด็นที่ว่า ทำไมประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญอย่างมากในช่วงเวลานี้ และอะไรบ้างที่อาจจะเป็นความหมายของประชาธิปไตยในปัจจุบัน การนำประเด็นเหล่านี้มาวิวาทะกัน น่าจะช่วยทำให้ความหมายของ "ชีวิตที่ดี" ในการเมืองยุคปัจจุบันกระจ่างชัดขึ้น

ประชาธิปไตย: รัฐ และ ประชาสังคม ?

ส่วนหนึ่งของความน่าสนใจของประชาธิปไตยอยู่ที่การปฏิเสธที่จะยอมรับการสร้าง โนทัสน์ใดๆเกี่ยวกับความดีทางการเมือง (the political good) นอกจากที่มาจาก "ประชาชน" (the people) นับตั้งแต่การเดินตามอุดมการณ์ "อย่ามาเก็บภาษีถ้าไม่ยอมให้มีตัวแทน" ("No taxation without representation") ในอังกฤษ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เรื่อยมาจนถึงการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเลือกตั้งทั่วไปอย่างแท้จริงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 บรรดาผู้ที่สนับสนุนให้รัฐบาลรับผิดชอบมากขึ้น ได้พยายามหาทางสถาปนาวិธีการที่นำพึงพอใจในการเลือก มอบสิทธิอำนาจ และควบคุมการตัดสินใจทางการเมือง ในการปฏิวัติในยุโรปตะวันออกนั้น หลักการว่าด้วยการกำหนดชะตากรรมของตนเอง (self-determination) และหลักการว่าด้วยความยินยอม (consent) ต่อการกระทำของรัฐบาล ได้ทำลาย (อีกครั้งหนึ่ง) ต่อหลักการว่าด้วยการปกครองโดย "บุคคลเพียงคนเดียว" ("single-person" rule) หรือในกรณีเฉพาะนี้ก็คือ การปกครองโดย "พรรคการเมืองพรรคเดียว" ("single-party" rule) ประชาธิปไตยได้ถูกมองว่าเป็นวิธีการในการจำกัดอำนาจของรัฐ และในการไกล่เกลี่ยโครงการของปัจเจกบุคคลและของกลุ่มที่แข่งขันกัน ยิ่งกว่านั้น ในสภาวะการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากพหุภาวะของอัตลักษณ์ รูปแบบของวัฒนธรรม และผลประโยชน์ ซึ่งแต่ละคนหรือแต่ละฝ่ายเรียกร้องระบอบที่แตกต่างกันนั้น ประชาธิปไตยได้ถูกมองว่าเป็นการนำเสนอพื้นฐานสำหรับการมีขึ้นดีธรรมต่อและการประนีประนอมความแตกต่าง

เมื่อเป็นเช่นนั้น ประชาธิปไตยจึงควรถูกมองว่าเป็นการสร้าง โนทัสน์โดยเฉพาะเกี่ยวกับความดีทางการเมือง เนื่องจากมันได้ให้ (อย่างน้อยที่สุด ในทางทฤษฎี) รูปแบบของการเมืองและชีวิต ซึ่งมีวิถีทางที่เที่ยงธรรมและยุติธรรมในการประนีประนอมค่านิยมและการโต้แย้งในเรื่องค่านิยม ประชาธิปไตยจึงเป็น "มหากาพย์" หรือ "อภิมหากาพย์" พรรณานาความ ("grand" or "meta" narrative) เพียงอันเดียวเท่านั้นที่สามารถกำหนดกรอบและขอบเขตให้กับ "การเล่าเรื่อง / การพรรณานาความ" (narratives) อันอื่นๆในยุคปัจจุบันได้อย่างชอบธรรม ทว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้นล่ะ? อะไรคือนัยสำคัญของประชาธิปไตย ในยุคที่บางคนคิดว่ามันแสดงให้เห็นถึงอวสานของประวัติศาสตร์ และบางคนคิดว่ามันแสดงให้เห็นถึงความจอมปลอมที่ซ่อนเร้นอยู่ในกรอบของรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ?

จินตภาพของประชาธิปไตยมีความสำคัญเพราะว่ามัน ไม่ได้เป็นแค่เพียงการสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมอันหนึ่งในบรรดาค่านิยมทั้งหลายเช่น เสรีภาพ (liberty), ความเสมอภาค (equality) และความยุติธรรม (justice) เท่านั้น แต่มันยังเป็นค่านิยมเพียงอันเดียวเท่านั้นที่สามารถเชื่อมโยงและไกล่เกลี่ยข้อเรียกร้องต่างๆที่แข่งขันกัน ประชาธิปไตยเป็นเครื่องชี้นำซึ่ง

สามารถช่วยทำให้มีพื้นฐานสำหรับการกำหนดลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์ระหว่างปัสถานที่แตกต่างกัน ประชาธิปไตยไม่ได้ต้องการให้มีความเห็นพ้องต้องกัน ในค่านิยมที่มีอยู่หลากหลาย หว่ามันขึ้นและวิธีการ ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมต่างๆที่มีอยู่และปล่อยให้การหาข้อยุติให้กับความขัดแย้ง ในเรื่องค่านิยมเหล่านั้นเปิดกว้างสำหรับการเข้ามามีส่วนร่วมในการสนทนาทางการเมือง โดยจะยินยอมอยู่ให้สามารถดำรงอยู่ที่แต่เฉพาะภายใต้ข้อกำหนดบางอย่างที่ปกป้องคุ้มครองรูปแบบของการสนทนาดังกล่าวเท่านั้น นี่คือนองประกอบของประชาธิปไตยที่น่าให้ความสนใจ

รูปแบบหรือการสร้างมโนทัศน์ของประชาธิปไตยแบบใดที่ในทางปฏิบัติทำให้เกิดหรือกระตุ้นให้มีการสนทนาทางการเมือง? คำตอบสำหรับปัญหานี้ (ดังที่ได้เสนอเอาไว้แล้ว) ไม่สามารถพบได้ในเสรีนิยมหรือมาร์กซิสต์ ความปรารถนาของเสรีนิยมที่จะสถาปนาความหลากหลายของศูนย์อำนาจและโลกที่มีแต่การเปิดกว้าง ความหลากหลาย และพหุภาวะ (plurality) นั้น สอดคล้องกับความเป็นจริงของ "ตลาดเสรี" (free market) โครงสร้างและความจำเป็นของระบบการสะสมทุนของเอกชน ถ้าหากความล้มเหลวของเสรีนิยมอยู่ที่การมองตลาดในฐานะเป็นกลไกในการประสานงานที่ "ไร้พลัง" อันมีผลทำให้มองข้ามลักษณะที่บิดเบือนของอำนาจทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับประชาธิปไตยแล้ว ความล้มเหลวของมาร์กซิสต์ก็คงจะอยู่ที่การลดทอนอำนาจทางการเมืองให้มาอยู่ที่อำนาจทางเศรษฐกิจ และนั่นก็เป็นละเอียด (เหมือนคังเช่นที่นักเสรีนิยมประชาธิปไตยและคนอื่นๆ ได้ชี้ให้เห็น) อันตรายของอำนาจทางการเมืองที่รวมศูนย์และมีปัญหาเรื่องความรับผิดชอบทางการเมือง ข้ออ้างของมาร์กซิสต์ที่แสดงให้เห็นถึงพลังของการเมืองที่ก้าวหน้าได้ถูกทำให้พร่ามัว โดยความสัมพันธ์ของสังคมนิยมในทางปฏิบัติ (ในยุโรปตะวันออก) ที่มีกับระบบราชการ การเฝ้าตรวจ (surveillance) ลำดับชั้นของอำนาจ และการควบคุมโดยรัฐ เมื่อเป็นเช่นนี้บรรดาอธิบายของเสรีนิยมเกี่ยวกับลักษณะของตลาดและอำนาจทางเศรษฐกิจจะต้องถูกปฏิเสธ ขณะที่บรรดาอธิบายของมาร์กซิสต์เกี่ยวกับลักษณะของประชาธิปไตยก็ต้องถูกตั้งคำถามอย่างจริงจังด้วย

เห็นได้ชัดว่าการสร้างมโนทัศน์ของเสรีนิยมและมาร์กซิสต์เกี่ยวกับเป้าหมายของการที่ประชาชนจะต้องมี "เสรีภาพและความเสมอภาค" ในระเบียบของสังคมนั้น มีลักษณะที่จำกัดมากทีเดียว นักเสรีนิยมอย่างฟูกูยามามองข้ามปัญหาจำนวนมากเกี่ยวกับปริมาณผลของการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต มาร์กซิสต์อย่างคอลลีนคอสต์ลีย์ประเด็นแรงกดดันเกี่ยวกับรูปแบบที่เหมาะสมและข้อจำกัดของรัฐ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับอันตรายของอำนาจทางการเมืองที่รวมศูนย์ รวมตลอดถึงปัญหาเรื่องความรับผิดชอบทางการเมือง ขณะที่กิดเคนส์ก็ให้ความสนใจในฐานคติของเสรีนิยมและมาร์กซิสต์ แต่ กิดเคนส์ก็ไม่ได้ให้บรรดาอธิบายใดๆเกี่ยวกับปริมาณผลทางการเมืองและวัฒนธรรมที่สำคัญบางอย่าง (เช่น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำและการจัดองค์กรระดับครัวเรือน) และผลที่ตามมาส่วนหนึ่งก็คือ ไม่สามารถระบุเงื่อนไขที่สำคัญบางอย่างของการที่ผู้หญิง (และผู้ชาย) เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตสาธารณะ (public life) ทำให้เหล่านี้นำไปสู่การมีทรศนะที่จำกัดที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นและไม่อาจเป็นที่ยอมรับได้เกี่ยวกับการเมืองและประชาธิปไตย และมันก็เป็นทรศนะที่เป็นอุปสรรคต่อความต้องการอย่างแท้จริงที่จะทำความเข้าใจในระเบียบของประชาธิปไตย (democratic order)

ประวัติศาสตร์ของการปะทะกันของการตีความเกี่ยวกับประชาธิปไตยตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดตัวแบบพื้นฐานที่แตกต่างกันของประชาธิปไตย 3 ตัวแบบ (ซึ่งจำเป็นต้องถูกนำขึ้นมาพิจารณา) ได้แก่ *ตัวแบบแรก* คือ ประชาธิปไตยโดยตรงหรือแบบมีส่วนร่วม (direct or participatory democracy) ซึ่งเป็นระบบของการตัดสินใจในกิจการสาธารณะซึ่งประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรง นี่คือรูปแบบ "แรกเริ่ม" ของประชาธิปไตยที่เคยปรากฏให้เห็นในเอเธนส์สมัยโบราณ *ตัวแบบที่สอง* คือ เสรีนิยมประชาธิปไตยหรือประชาธิปไตยแบบตัวแทน (liberal or representative democracy) ซึ่งเป็นระบบของการปกครองที่

ประกอบด้วย "เจ้าหน้าที่" ที่มาจากการเลือกตั้ง โดยที่คนเหล่านี้จะเข้ามาทำหน้าที่ "แสดงแทน" ซึ่งผลประโยชน์หรือพรหณะของพลเมืองภายในกรอบของ "การปกครองโดยกฎหมาย" ประชาธิปไตยแบบตัวแทนความหมายว่าการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อชุมชนหนึ่งๆ ไม่ถูกกระทำโดยสมาชิกทั้งหมดของชุมชนนั้นๆ โดยรวม หว่าจะถูกกระทำโดยคนกลุ่มหนึ่งซึ่ง "ประชาชน" ได้เลือกตั้งเข้ามาด้วย วัตถุประสงค์ดังกล่าวในบริบทพลของการเมืองระดับชาติ ประชาธิปไตยแบบตัวแทนจะอยู่ในรูปของการเลือกตั้งเพื่อเข้าไปทำหน้าที่ตัวแทนในรัฐสภา สภาของเกรต หรือองค์กรระดับชาติที่ทำหน้าที่ทำงานอยู่ด้วยกัน และ *ตัวแทนที่สาม* คือ รูปแบบที่แตกต่างออกไปอันหนึ่งของระบบประชาธิปไตย ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนตัวแทนพรรคเดียวปกครอง (one-party model) สหภาพโซเวียต หลายสังคมในยุโรปตะวันออก และบางประเทศในโลกที่สาม ได้เคยถูกรอบงำโดยโมโนทัศน์นี้ หลักการที่อยู่เบื้องหลังประชาธิปไตยแบบพรรคเดียวปกครองก็คือ จะมีพรรคการเมืองอยู่เพียงพรรคเดียวที่สามารถเป็นผู้แสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ทั้งหมดของชุมชนได้อย่างชอบธรรม ผู้เลือกตั้งจะเลือกตั้งระหว่างบรรดาผู้แข่งขันที่แตกต่างกันซึ่งที่กักเอาเองว่าคน ได้นำเสนอ นโยบายอันหลากหลายภายในกรอบอันเดียวกันทั้งหมด มิใช่ระหว่างพรรคการเมืองที่แตกต่างกันแต่อย่างใด

ตัวแทนที่หลากหลายของประชาธิปไตยเหล่านี้จะนำมาใช้ได้อย่างไรในปัจจุบัน? ตัวแบบแบบมีส่วนร่วม (participatory model) คงไม่สามารถนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อใช้ข้ามมิติของเวลาและพื้นที่ได้ การปรากฏตัวของตัวแบบนี้ในบริบทพลของนครรัฐและภายใต้เงื่อนไขของ "การกีดกันทางสังคม"

เป็นส่วนประกอบอันหนึ่งของพัฒนาการที่ประสบความสำเร็จของตัวแบบนี้ (ในเอเธนส์โบราณ ผู้หญิง, ทาสจำนวนมาก และกลุ่มชายขอบสังคมอีกมากมาย ไม่ใช่บุคคลที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนทางการเมือง หรือ polity) ในสภาวการณ์ปัจจุบัน (ซึ่งเต็มไปด้วยการแบ่งแยกทางสังคม, เศรษฐกิจ และการเมืองในอัตราสูง) เป็นเรื่องยากมากทีเดียวที่จะมองเห็นภาพว่าประชาธิปไตยแบบนั้นสามารถทำงานได้ในระดับกว้าง (Held, 1987: ch.9)

นัยสำคัญของข้อพิจารณาดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นเมื่อหันไปดูชะตากรรมของตัวแบบประชาธิปไตยที่มีมาร์กซ์ เองเงิลส์ และสำนักศิษย์ให้การสนับสนุน ความเหมาะสมของตัวแบบที่คนเหล่านี้ให้การสนับสนุน ในฐานะเป็นการจัดการในเชิงสถาบันที่เปิดโอกาสให้กับการโต้เถียง การต่อรอง และการประนีประนอมระหว่างฝ่าย กลุ่ม หรือขบวนการที่ต่อสู้กันนี้ เปิดโอกาสให้ถูกตั้งคำถามได้ ระบบของสถาบันที่สนับสนุนการโต้แย้ง วิวาทะ และการแข่งขันกันระหว่างพรรคคณะที่แตกต่างกัน (หมายถึงระบบที่ครอบคลุมถึงการก่อตัวของขบวนการ กลุ่มอิทธิพล หรือพรรคการเมืองที่มีคณะผู้นำช่วยผลักดันข้อเรียกร้อง) นี้ ปรากฏว่ากลับกลายเป็นที่พึงปรารถนาและจำเป็น ยิ่งกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงในยุโรปกลางและตะวันออกภายหลังปี ค.ศ. 1989 ดูเหมือนว่าจะกลายเป็นประจักษ์พยานยืนยันเรื่องนี้ ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของสิทธิทางการเมืองและของพลเมือง ระบบพรรคที่แข่งขันกัน และการ "ขับรัฐให้ถอยไป" -ซึ่งน่าจะหมายถึงการปลดปล่อยประชาสังคมให้เป็นอิสระจากการครอบงำของรัฐ

อันที่จริง เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงความจำเป็นของการยอมรับความสำคัญของหลักการพื้นฐานจำนวนหนึ่งของเสรีนิยม -ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ โดยหลักการของ โครงสร้าง "ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล" ของอำนาจสาธารณะ รัฐธรรมนูญที่ช่วยสร้างหลักประกันและคุ้มครองสิทธิ ความหลากหลายของศูนย์อำนาจทั้งภายในและภายนอกรัฐ และกลไกที่สนับสนุนการแข่งขันและวิวาทะระหว่างทางเลือก นโยบายทางการเมือง ที่สำคัญนอกเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ การยืนยันข้อสังเกตพื้นฐานของเสรีนิยมที่ให้มี "การคิดแยก" รัฐออกมาจากประชาสังคมนั้น จะต้องเป็นลักษณะสำคัญของระเบียบทางการเมืองแบบประชาธิปไตย การสร้างมโนทัศน์ของประชาธิปไตยซึ่งขึ้นอยู่กับรากคติที่ว่ารัฐควรจะมาแทนที่ประชาสังคมตลอดไปหรือในทางกลับกัน (ประชาสังคมก้าวขึ้นมาแทนที่รัฐ) นั้น จะต้องกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างถึงที่สุดทีเดียว

อย่างไรก็ดี การชี้ให้เห็นถึงข้อโต้แย้งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นการยืนยันตัวแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยอันใดอันหนึ่งตามที่มันเป็นอย่างนั้น แม้ว่าผู้ที่สนับสนุนประชาธิปไตยหลายต่อหลายคนในยุโรปตะวันออกดูเหมือนว่าจะยอมรับพรรคนี้ ในด้านหนึ่งนั้น เป็นการยอมรับข้อโต้แย้งเกี่ยวกับหน้าที่ที่จำเป็นของรัฐประชาธิปไตย (democratic state) ในการปกป้อง โกล่เกลี่ย ความขัดแย้ง และกระจายทรัพยากร แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้นก็เท่ากันเป็นการยอมรับบรรดาธิบายของเสรีนิยมประชาธิปไตยที่ถูกกำหนดขึ้นมาแล้วตั้งแต่ยุคของมิลล์ เป็นต้นมา ผู้ที่ให้การสนับสนุนของเสรีนิยมประชาธิปไตยก็มีแนวโน้มที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับหลักการและกระบวนการที่เหมาะสมของการปกครองแบบประชาธิปไตย (democratic government) อย่างไรก็ตาม การเน้นที่ "การปกครอง" (government) นี้เองที่ทำให้คนเหล่านี้หันเหความตั้งใจไปจากการเข้าไปพิจารณาตรวจสอบอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิที่เป็นทางการ (formal rights) และสิทธิในความเป็นจริง (actual rights), ความสัมพันธ์ระหว่างข้อกำหนดที่ปฏิบัติต่อพลเมืองในฐานะผู้ที่มีเสรีภาพและมีความเท่าเทียมกัน และ การปฏิบัติที่ไม่สนใจในเรื่องนี้เพียงพอ ความสัมพันธ์ระหว่างมันในทัศนะของรัฐซึ่งในทางปฏิบัติแล้วเป็นสิทธิอำนาจอันเป็นอิสระ และการที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกันในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างข้อสังเกตเกี่ยวกับพรรคการเมือง ในฐานะ โครงสร้างที่เหมาะสม ในการออกข้ออ้างระหว่างรัฐและสังคม และ เครือข่ายของศูนย์อำนาจซึ่งพรรคและผู้นำพรรคไม่สามารถเข้าถึงได้ การละเลยปัญหาเหล่านี้เป็นการเสี่ยงต่อการสถาปนา "ประชาธิปไตย" ในบริบทอันอุดมไปด้วยความไม่เสมอภาคทางการเมือง, เศรษฐกิจ และสังคม และเป็นความเสี่ยงต่อการทำให้เกิดรูปแบบของการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ลำเอียง (partial) ซึ่งเป็นรูปแบบของการเมืองซึ่งการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องของบางคนมีผลโดยตรงต่อการถูกจำกัดหรือถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมของคนอื่นๆ

นัยสำคัญของประเด็นเหล่านี้มีความลึกซึ้งมาก เนื่องจากการที่ประชาธิปไตยในปัจจุบันจะผลิตรายการออกมามีได้ นั้น จะต้องถูกมองใหม่ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มี "สองด้าน" โดยที่ในด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปอำนาจรัฐ และในอีกด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับ โครงสร้างใหม่ของประเทศสังคม ซึ่งหมายความว่ารวมถึงการยอมรับในความจำเป็นของกระบวนการใน "การสร้างประชาธิปไตยในสองด้าน" (double democratisation) นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างรัฐกับประชาสังคม กระบวนการดังกล่าวจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับในหลักการที่ว่า การแบ่งแยกระหว่างรัฐและประชาสังคมเป็นลักษณะของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย และบนข้อสังเกตที่ว่าอำนาจในการตัดสินใจจะต้องปราศจากความไม่เท่าเทียมกันและข้อจำกัดต่างๆซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากระบบของทุนเอกชนที่ไร้กฎเกณฑ์ ดังเช่นที่มาร์กซ์ได้มองเห็นมาก่อนแล้ว อย่างไรก็ตาม แน่ใจว่าการยอมรับความสำคัญของทั้งสองประเด็นนี้เท่ากับการยอมรับในความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนความหมายของมันที่มีอยู่ก่อนแล้ว (Held, 1987; Keane, 1988)

ถ้าวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยไม่ได้มีอะไรมากไปกว่าการเลือกตั้งเป็นระยะๆแล้ว ตำแหน่งแห่งที่ของกิจกรรมของประชาชนควรจะอยู่แค่เพียงในปริบทของ "ส่วนตัว" (private) ของประชาสังคมเท่านั้น และขอบเขตของการกระทำของพวกเขาที่คงจะต้องขึ้นอยู่กับทรัพยากรที่พวกเขาสามารถควบคุมได้ โอกาสคงแทบจะไม่มีให้เห็นสำหรับพลเมืองที่ทำหน้าที่ในฐานะพลเมือง ในฐานะเป็นผู้มีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากประชาธิปไตยถูกเข้าใจว่าเป็นกระบวนการที่มีสองด้านแล้ว ก็จำเป็นต้องสร้างโอกาสสำหรับประชาชนให้สามารถสถาปนาตนเองให้มี "ชีวิตความสามารถในการเป็นพลเมือง" (Arendt, 1963) แน่ใจว่าตัวแบบประชาธิปไตยอันนี้คงจะต้องเผชิญกับข้อโต้แย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม เราก็ต้องมีความหวังว่า ความจำเป็นในการคิดที่ข้ามพ้นกรอบความคิดของเสรีนิยมและของมาร์กซ์นิสต์ และข้ามพ้นข้อโหว่ในทฤษฎีเกี่ยวกับสุภาวະสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ของกิคเคนสัน อย่างน้อยที่สุดก็ควรจะต้องได้รับการสถาปนาเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้

บทสรุป

แน่นอนว่าบทเรียนประการหนึ่งของคริสต์ศตวรรษที่ 20 คงจะได้แก่ประเด็นที่ว่าประวัติศาสตร์ยังคงไม่ได้ปิดฉาก และความก้าวหน้าของมนุษย์ยังคงเป็นเรื่องของความสำเร็จที่เปราะบางอย่างยิ่ง ไม่ว่าเราจะนิยมและศึกษามันอย่างไรก็ดี ลัทธิฟาสซิสต์ (Fascism), ลัทธินาซี (Nazism) และลัทธิสตาลิน (Stalinism) เกือบจะเข้ามาควบคุมประชาธิปไตยในตะวันตกทั้งหมดเมื่อ 50 ปีที่แล้ว ผลของการกระทำของมนุษย์ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจนั้น มักจะสร้างความประหลาดใจให้เกิดขึ้นมาได้เสมอ-บ้างก็สร้างความหายนะ บ้างก็เป็นรากฐานของความหวัง- ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์ยังคงมีอยู่เพื่อให้ถูกสร้าง แต่ถ้านำคำพูดของมาร์กซ์ที่คิดแปลงเสียใหม่ ก็คงจะกล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์ไม่สามารถถูกสร้างขึ้นมาจากสภาวการณ์ที่พวกเราเป็นฝ่ายเลือกได้เองเสมอไป เพราะบ่อยครั้งที่เดวิดมีนเป็นผลของสภาวการณ์ที่เกิดขึ้นและส่งผ่านมาจากอดีตโดยตรง (Marx, 1963) การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย, เพื่อการสร้างมโนทัศน์ของความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งก็คือ "ชีวิตที่ดี" (the good life) ตามที่ถูกนิยามภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม "อย่างเสรีและเท่าเทียมกัน"- คงจะไม่มีหลักการกัน ทว่ามันจะต้องเป็นการต่อสู้ซึ่งทุกคนสามารถพบพื้นฐานที่คืออย่างเท่าเทียมกันสำหรับการกระทำ

แน่นอนว่ากลุ่มหรือองค์กรสามารถปฏิเสธที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ในบทสนทนาทางการเมือง (political dialogue) และถ้าพวกเขาทำเช่นนั้น มันก็คงไม่มีอะไรที่เป็นแก่นแท้ของจินตภาพของประชาธิปไตยซึ่งผลักดันให้พวกเขาทำเช่นนั้น ถ้าประชาธิปไตยถูกปฏิเสธในฐานะเป็นรูปแบบของการปกครองที่ชอบธรรมแล้ว การเมืองของรูปแบบอื่นๆ ในการปกครองก็จะเข้ามา "เล่น" ด้วย "ปีค.ศ. 1989" ได้ยืนยันให้เห็นถึงการสนับสนุนจินตภาพของประชาธิปไตยที่มีมากขึ้น นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นช่องว่างที่มีอยู่ขณะนี้ระหว่างตัวแบบต่างๆ ของประชาธิปไตย, ระหว่างเสรีนิยมประชาธิปไตย ในปัจจุบันและตัวแบบที่ไถ่กล่าวถึงมาแล้ว จากการละเลยความแตกต่างดังกล่าวนี้เองที่ทำให้พยายามสามารถชี้ให้เห็นถึง "อวสานของประวัติศาสตร์" ได้ อย่างไรก็ตาม เราน่าจะกล่าวได้ว่าเรายังคงอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ซึ่งมีทางเลือกที่แน่นอนเกี่ยวกับลักษณะของระเบียบในปัจจุบันที่จะต้องแสวงหา

ปริมณฑลของทางเลือกจำนวนหนึ่งได้เชื่อมโยงจินตภาพของประชาธิปไตยเข้ากับกรอบที่ใหญ่กว่าของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยตรง ถ้าประวัติศาสตร์และปฏิบัติการของประชาธิปไตยได้ถูกกำหนดให้กลายเป็นศูนย์กลางของ "พื้นที่" (นครรัฐ, ชุมชน, รัฐ-ชาติ) ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ก็น่าจะเป็นไปได้ว่ามันจะถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางของพื้นที่ระหว่างประเทศหรือของโลกในอนาคต ในโลกของความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันที่ก้าวหน้ามากขึ้น (ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านระบบสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่) มีปัญหาเร่งด่วนเกี่ยวกับอนาคตและประสิทธิภาพของประชาธิปไตยของชาติ ยังไม่มีคำตอบในขณะนี้สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันซึ่งมีผลกระทบอันซับซ้อนและลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีชุดของปัญหาสำคัญที่จะต้องนำมาพูดถึงกัน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แน่นอนว่าเราสามารถพบเหตุผลที่ดีมากมายที่เกี่ยวข้องกับการมองโลกในแง่ดีที่ว่าเราจะพบเส้นทางข้างหน้า รวมตลอดถึงเหตุผลที่ดีอีกมากมายสำหรับการขบคิดทบทวนกันใหม่ว่าประชาธิปไตยจะเผชิญกับการถูกวิพากษ์และตรวจสอบในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้

References

- Arendt, H. (1963). *On Revolution*. New York: Viking Press.
- Ball, T. and Dagger, R. (1991). *Ideals and Ideology: A Reader*. New York: Harpers Collins.
- Beetham, D. (1991). *The Legitimation of Power*. London: Macmillan.
- Bennett, John J. and George, S. (1987). *The Hunger Machine*. Cambridge: Polity Press.
- Berlin, I. (1969). *Four Essays of Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Bobbio, N. (1987). *Which Socialism ?*. Cambridge: Polity Press.
- Callinicos, A. (1991). *The Revenge of History: Marxism and East European Revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Cliff, T. (1974). *State Capitalism in Russia*. London: Pluto.
- Dahl, R. (1985). *A Preface to Economic Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critic*. New Haven: Yale University Press.
- Dunn, J. (1979). *Western Political Theory in the Face of the Future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, J. (1989). The New Consensus I: The Fukuyama Thesis. *Critical Review*, 3 (3-4): 373-410.
- Fukuyama, F. (1989). The End of History ?. *The National Interest*, 6 (Summer): 3-18.
- Fukuyama, F. (1990a). A Reply to My Critics. *The National Interest*, 18 (Winter) 8-13.
- Fukuyama, F. (1990b). The End of History ?. *Dialogue*, 89 : 8-13.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. London: Penguin Books.
- Giddens, A. (1990a). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1990b). Socialism, Modernity and Utopianism. In *New Statesman and Society*, 2 november, reprinted In Hall, S., Held, D. and McGrew, T. (eds.), *Modernity and Its Futures* (2nd edition). Cambridge: Open University.
- Hegel, G. W. F. (1967). *Philosophy of Right*. Oxford : Oxford University Press.
- Held, D. (1987). *Models of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Held, D. (1989). *Political Theory and the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Held, D. (1992). The Development of Modern State. In Hall, S. and Bieben, B. (eds.). *Formation of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. (ed). (1991). *Political Theory Today*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. and Thompson, J. B. (eds.) (1989). *Social Theory of Modern Society: Anthony Giddens and his Critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Himmelfarb, G. (1989). Response to Fukuyama. *The National Interest*, 16 (Summer).
- Hirst, P. Q. (1989). Endism. *London Review of Books*, 23 (Nov).
- Horkheimer, M. and Adorno, T. (1972). *The Dialectics of Enlightenment*. New York: Herder and Herder.
- Jessop, B. (1989). Capitalism, Nation-State and Surveillance. In Held, D. and Thompson, J.B. (eds.). *Social Theory of Modern Sciences: Anthony Giddens and His Critics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaufman, W. (1954). *The Portable Nietzsche*. New York: Viking.
- Keane, J. (1988). *Democracy and Civil Society*. London: Verso.
- Kennedy, P. (1988). *The Rise and Fall of the Great Powers*. London: Unwin Hyman.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, N.J. : Princeton University Press.
- Lewis, P. (1990). The Long Goodbye: Party Rule and Political Change in Poland Since Martial Laws. *Journal of Communist Studies*, 6 (1): 27-29.
- Lewis, P. (1991). Democratization in Eastern Europe. *Coexistence*, 27: 245-267.
- Lijphart, A. (1989). *Democracies*. New Haven: Yale University Press.
- Marx, K. (1963). *The 18th Brumaire of Louis Bonaparte*. New York: International Publishers.
- McCarney, J. (1993). Shaping Ends: Reflections on Fukuyama. *New Left Review*, 202 (Nov-Dec): 37-53.
- Miliband, R. (1992). Fukuyama and the Socialist Alternatives. *New Left Review*, 193 (May-June): 108-133.
- Miller, J. B. (1989). *Market Socialism*. Oxford: Clarendon Press.
- Mortimer, E. (1989). The End of History ?. *Marxism Today* (Nov): 26-33
- Thompson, J. B. (1990). *Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press.